

LIETUVOS SOCIALINĖ RAIDA

Socialinės įtraukties politikos
Lietuvoje įgyvendinimas

2018 Nr. 7

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS
LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

LIETUVOS SOCIALINĖ RAIDA

SOCIAL DEVELOPMENT OF LITHUANIA

SOCIALINĖS ĮTRAUKTIES POLITIKOS LIETUVOJE ĮGYVENDINIMAS
IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL INCLUSION POLICY IN LITHUANIA

2018 Nr. 7

VILNIUS, 2018

Sudarytojai:

Dr. Laimutė Žalimienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Dokt. Jolita Junevičienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)

Redkolegija:

Dr. Teodoras Medaiskis (Vilniaus universitetas)
Dr. Rasa Naujanienė (Vytauto Didžiojo universitetas)
Dr. Jolanta Aidukaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Dr. Inga Blažienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Dr. Boguslavas Gruževskis (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Dr. Diana Janušauskienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Dr. Aušra Maslauskaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Dr. Andrius Marcinkevičius (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Dr. Sarmitė Mikulionienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)

Recenzantai:

Dr. Vida Česnuitytė (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija)
Dr. Rasa Miežienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)

Apsvarstyta Lietuvos socialinių tyrimų centro Mokslo tarybos posėdyje 2018 m. gruodžio 13 d.
Mokslo tarybos protokolo Nr. MT-7.

Kalbos redaktorius:

Tomas Taškauskas

Maketuotojas:

Rimantas Junevičius

TURINYS

PRATARMĖ	5
PRATARMĖ (anglų kalba)	7
Deimantė Šėporaitytė-Vismantė INDIVIDUALIŲ ASMENŲ IR LYGIŲ GALIMYBIŲ SRITYJE VEIKIANČIŲ INSTITUCIJŲ VAIDMUO IR VEIKLOS POVEIKIS ATKURIANT PAŽEISTAS ASMENŲ SU NEGALIA TEISES.....	9
Laimutė Žalimienė, Jolita Junevičienė FORMALIOS IR NEFORMALIOS GLOBOS PAGYVENUSIEMS BEI SUAUGUSIEMS NEĮGALIEMS ASMENIMS INTEGRAVIMAS PASLAUGŲ KOKYBĖS STANDARTIZAVIMO KONTEKSTE.....	32
Daiva Skučienė, Vitalija Gabnytė SKURDAS KAIMO VIETOVĖSE LIETUVOJE	48
Vladas Gaidys PAJAMŲ NAMŲ ŪKIO NARIUI ĮTAKA PASITIKĖJIMUI INSTITUCIJOMIS IR POLITINĖMS PREFERENCIJOMS.....	65
Raminta Pučėtaitė, Aurelija Novelskaitė POLITIKIŲ IR POLITIKŲ POŽIŪRIS Į VISUOMENĖS PASITIKĖJIMĄ LIETUVOS VALSTYBĖS TARNYBA SĄLYGOJANČIUS VEIKSNIUS	79
Monika Ūselytė-Kravčionok EUROPEANIZACIJOS SAMPRATOS KAITA.....	93
Arvydas Virgilijus Matulionis VILNIAUS KRAŠTO MOKSLEIVIŲ POŽIŪRĮ Į TĖVYNĘ FORMUOJANTYS DEMOGRAFINIAI IR SOCIALINIAI VEIKSNIAI	104

CONTENT

PREFACE (Lithuanian).....	5
PREFACE.....	7
Deimantė Šėporaitytė-Vismantė ROLE AND IMPACT OF ACTIVITIES OF INDIVIDUALS AND EQUAL OPPORTUNITIES ORGANISATIONS RESTORING VIOLATED RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES	9
Laimutė Žalimienė, Jolita Junevičienė INTEGRATION OF FORMAL AND INFORMAL CARE FOR ELDERLY AND ADULT DISABLED PERSONS IN THE CONTEXT OF THE QUALITY OF SERVICE STANDARDIZATION	32
Daiva Skučienė, Vitalija Gabnytė POVERTY IN RURAL AREAS IN LITHUANIA	48
Vladas Gaidys INFLUENCE OF INCOME ON TRUST IN INSTITUTIONS AND VOTING PREFERENCES	65
Raminta Pučėtaitė, Aurelija Novelskaitė POLITICIANS' ATTITUDES TO FACTORS DETERMINING PUBLIC TRUST IN LITHUANIAN CIVIL SERVICE FROM A GENDER PERSPECTIVE.....	79
Monika Ūselytė-Kravčionok DIVERSITY OF EUROPEANIZATION CONCEPT	93
Arvydas Virgilijus Matulionis DEMOGRAPHIC AND SOCIAL FACTORS SHAPING THE ATTITUDE OF THE PUPILS OF VILNIUS REGION TOWARDS THE FATHERLAND.....	104

PRATARMĖ

Šis leidinys yra parengtas įgyvendinant Lietuvos socialinių tyrimų centro ilgalaikę institucinę mokslinių tyrimų programą „Socialinių ir etninių grupių įtrauktis ir veiksniai keliant jų gerovę: šeima, būstas, pajamos, socialinės paslaugos (2017–2021)“. Programos tikslas – analizuoti ir vertinti socialinės įtraukties politikos ir gyventojų gerovės sąsajas individualiame, organizaciniame, bendruomenės, socio-politiniame lygmenyse.

Leidinyje pateikiamus straipsnius galime išskirti į dvi pagrindines grupes: vieni straipsniai tiesiogiai analizuoja socialinės įtraukties politikos priemones ar prielaidas (formalios ir neformalios globos integravimą, asmenų su negalia lygių galimybių užtikrinimą, skurdo problemų kaime priežastis), kiti – gilinasi į socialinės atskirties kontekstą, kuris formuoja aplinką socialinės politikos funkcionavimui (visuomenės pasitikėjimo problemas, europėizacijos kontekstą, tautinių mažumų atstovų tapatybės problemas).

D. Šėporaitytės-Vismantės straipsnyje „Individualių asmenų ir lygių galimybių srityje veikiančių institucijų vaidmuo ir veiklos poveikis atkuriant pažeistas asmenų su negalia teises“ aprašomas asmens ir institucijų vaidmens ir veiklos poveikio vertinimas konkrečių diskriminacijos dėl negalios atvejų kontekste leidžia identifikuoti asmens ir skirtingų institucijų tarpusavio sąveikas ir bendrą (ar pasidalinamąjį) veikimą, siekiant atstatyti pažeistas asmens su negalia lygias galimybes ir teises. Tyrimas leidžia patvirtinti tarpasmeninio, tarpinstitucinio ir tarpsektorinio bendradarbiavimo svarbą siekiant atkurti pažeistas asmenų su negalia lygias galimybes ir teises.

L. Žalimienės ir J. Junevičienės straipsnyje „Formalios ir neformalios globos pagyvenusiems bei suaugusiems neįgaliems asmenims integravimas paslaugų kokybės standartizavimo kontekste“ teigiama, kad formalios ir neformalios globos integravimo poreikis kyla ne tik dėl to, kad būtų geriau patenkinti globojamų asmenų poreikiai, bet ir siekiant išlaikyti neformalių globėjų nusiteikimą globoti, mažinant valstybės kaštus socialinei globai. Formalią ir neformalią globą traktuojant kaip atskiras sistemas, jų integravimo samprata pabrėžia sunkumus, kylančius dėl skirtingų integruojamų sistemų charakteristikų, ką galime stebėti ir Lietuvoje. Standartizuodami formalios globos paslaugas dėl kokybės užtikrinimo, didiname šios sistemos skirtumą nuo neformalios globos, kurioje kokybės supratimas remiasi asmeniniu susitarimu, o ne formaliais standartais.

D. Skučienės ir V. Gabnytės straipsnyje „Skurdas kaimo vietovėse Lietuvoje“ pristatomo tyrimo rezultatai atskleidžia, kad skurdą kaimo vietovėse lemia tokie veiksniai, kaip nedarbas, žemas išsilavinimo lygis, menka socialinės ir fizinės infrastruktūros plėtotė, informacijos prieinamumo stoka ir socialiai pažeidžiamų grupių koncentracija. Atlikus tyrimą, prieita prie išvados, kad socialinėms išmokoms skiriamos lėšos, socialinių išmokų dydis lemia poveikį skurdo mažinimui. Pritaikius klasterinės analizės metodą taip pat nustatyta, kad skurdžiausios kaimo vietovės Lietuvoje yra Utenos apskrityje. Būtent čia

gyvena didžiausia žemiau nustatyto minimalaus poreikio krepšelio dydžio gyventojų dalis ir, lyginant su visomis apskritimis, žemiau skurdo rizikos ribos gyvena daugiau nei pusė šios teritorijos kaimo gyventojų.

V. Gaidys straipsnyje „Pajamų namų ūkio nariui įtaka pasitikėjimui institucijomis ir politinėms preferencijoms“, pasitelkęs jungtinių visuomenės nuomonės tyrimų duomenis, siekia detaliau įvertinti respondentų pajamų šeimos nariui ryšį su pasitikėjimu valstybės ir kitomis institucijomis, sąryšį su partinėmis preferencijomis, taip pat – sąsajas tarp socialinių demografinių parametrų visuomenės nuomonės apklausose. Remdamasis tyrimo rezultatais, autorius nustatė, kad ir „turtingi“, ir „neturtingi“ panašiai pasitiki Seimu ir Vyriausybe, teismais, panašiai pasitiki policija, kariuomene, Prezidentu. Ryškūs skirtumai tarp „turtingų“ ir „neturtingų“ yra vertinant pasitikėjimą žiniasklaida, bankais ir bažnyčia. Vertinant pajamų šeimos nariui ryšį su partinėmis preferencijomis, atskleista, kad kuo didesnės pajamos, tuo daugiau balsuojančių už Tėvynės sąjungą – krikščionis demokratų ir atvirkščiai – kuo mažesnės pajamos, tuo daugiau balsuojančių už Valstiečių ir žaliųjų sąjungą.

R. Pučėtaitės ir A. Novelskaitės straipsnis „Politikų ir politikų požiūris į visuomenės pasitikėjimą Lietuvos valstybės tarnyba sąlygojančius veiksnius“ skirtas pristatyti politikos atstovų pasitikėjimo valstybės tarnyba tyrimo rezultatus. Autorių atlikto tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad politikų pasitikėjimą valstybės tarnyba reikšmingai sąlygoja normatyviniai ir skaidrumą viešumoje nusakantys valstybės tarnybos įstaigų veiklos aspektai, viešasis interesas, o politikų – vidinės valstybės tarnybos įstaigų veiklos charakteristikos, pragmatinio-asmeninio pobūdžio valstybės tarnautojų elgesio aspektai.

M. Ūselytės-Kravčionok teoriniame straipsnyje „Europeanizacijos sampratos kaita“ analizuojama europeanizacijos sampratos kaita ir problematika. Išanalizavusi moksliniuose darbuose pateikiamus europeanizacijos aiškinimus, straipsnio autorė teigia, kad europeanizacijos samprata kito priklausomai nuo politinių ir socialinių aplinkybių, bei išskiria keturis tyrimo laikotarpius, kuriais siekta apimti skirtingus fenomeno aiškinimo aspektus. Taip pat straipsnyje prieinama prie išvados, kad europeanizacija ir šiandien išlieka nepaaiškintu fenomenu, nėra šaltinių, leidžiančių susidaryti holistinę europeanizacijos supratimą.

Leidinyje užbaigiamas A. V. Matulionio straipsniu „Vilniaus krašto moksleivių požiūris į Tėvynę formuojantys demografiniai ir socialiniai veiksniai“. Straipsnyje analizuojamas Lenkijos poveikis lenkų moksleivių tapatybei ir šių moksleivių Tėvynės samprata. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad lenkų kalba dėstomose mokyklose lenkams yra sudarytos daug geresnės sąlygos, o lankymosi Lenkijoje skaičius tiesiogiai koreliuoja su Lenkijos įvardinimu savo Tėvyne. Tyrimas taip pat rodo didesnę Lenkijos negu Lietuvos poveikį Vilniaus krašto moksleivių tapatybės formavimuisi.

Tikimės, kad šio leidinio skaitytojai ras įdomios ir naudingos informacijos apie socialinės įtraukties politikos Lietuvoje įgyvendinimo priemones ir prielaidas bei veiksnius, kurie formuoja aplinką socialinės politikos funkcionavimui mūsų šalyje.

PREFACE

This publication is prepared by implementing The Long-term Institutional Research and Development (Social, Cultural) Programme of Lithuanian Social Research Centre: “The Inclusion of Social and Ethnic Groups and The Factors of Their Welfare Increasing: Family, Housing, Income, Social Services (2017–2021)”. The purpose of the programme is to analyze and evaluate the links between social inclusion policy and the welfare of the individuals at the individual, organizational, community, socio-political levels.

The articles presented in the publication can be divided into two main groups. The first group of articles directly analyzes measures or assumptions of social inclusion policy (the integration of formal and informal care, ensuring equal opportunities for persons with disabilities, the causes of poverty problems in the village). The second group of articles focuses on the context of social exclusion that forms the environment for the functioning of social policy (problems of public trust, the context of Europeanization, problems of the identity of representatives of national minorities).

The article *Role and impact of activities of individuals and equal opportunities organizations restoring violated rights of persons with disabilities* aims to evaluate persons' with disabilities, nongovernmental organisations' (NGO) and Office's of the Equal Opportunities Ombudsperson role and activities' impact in solving specific cases of discrimination.

The issues of formal and informal care integration are analyzed in the article *Integration of formal and informal care for elderly and adult disabled persons in the context of the quality of service standardization*. The article ends with the conclusions that the differences between the formal and informal care sectors, both in terms of the scales of these sectors, as well as the structure, peculiarities of work organization, and expectations of caregivers, determine that the integration of formal and formal care remains a major challenge.

The article *Poverty in Rural Areas in Lithuania* focuses on the spread of poverty and its reasons in Lithuanian rural areas. The analysis based on primary data of Survey of income and living conditions in Lithuania in 2015 revealed that the reasons of poverty in rural areas are insufficient infrastructure for work, lower opportunities to get good education and so on. The worst financial situation was in Marijampole rural areas. People experience the bigger difficulties to pay unexpected expense, loans in Marijampole district rural areas.

The joint results of seven public opinion surveys conducted during January-July 2018 are analyzed in the paper *Influence of income on trust in institutions and voting preferences*. Analysis of joint data files didn't show significant differences in trust in state institutions – Parliament, Government, courts, police, military forces, President – depending on different income groups. Similar attitudes towards education and health care systems were fixed, as well. On the other hand, higher income groups trust in the mass media and the Church less, but trust in the banks more.

In the article *Politicians' attitudes to factors determining public trust in Lithuanian civil service from a gender perspective* a deeper analysis of the factors determining public trust is carried out and the attitudes of politicians are explored. The authors conclude their article by highlighting some aspects of improving management of civil service institutions and directions for further research.

Based on scientific literature analysis the article *Diversity of Europeanization concept* contributes to the theoretical understanding of Europeanization in Lithuania.

Finally, the publication is ended with the article *Demographic and social factors shaping the attitude of the pupils of Vilnius region towards the fatherland*. The article analyzes the Polish influence on the identity of Polish pupils and the concept of fatherland of these pupils.

Each article is accompanied by a summary in English.

INDIVIDUALIŲ ASMENŲ IR LYGIŲ GALIMYBIŲ SRITYJE VEIKIANČIŲ INSTITUCIJŲ VAIDMUO IR VEIKLOS POVEIKIS ATKURIANT PAŽEISTAS ASMENŲ SU NEGALIA TEISES¹

Deimantė ŠĖPORAITYTĖ-VISMANTĖ
LSTC Sociologijos institutas
A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius
El. paštas: deimante.seporaityte-vismante@kf.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas asmenų su negalia lygių galimybių ir pažeistų teisių atkūrimo proceso dalyvių – diskriminaciją patyrusio asmens, nevyriausybinių neįgaliųjų organizacijų ir Lygių galimybių kontrolieriaus – vaidmuo ir veiklos poveikis sprendžiant konkrečius diskriminacijos dėl negalios atvejus. Straipsnyje asmens ir institucijų poveikis vertinamas 2016 m. sausio – 2017 m. balandžio mėnesiais LGKT gautų skundų dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu bei interviu su NVO ir LGKT atstovais duomenų kontekste. Tyrimo rezultatai atskleidė asmenų su negalia aktyvumo dalyvaujant pažeistų teisių gynimo procese sąsajas su lytimi ir amžiumi bei darbine patirtimi nevyriausybinių organizacijų veikloje ar lygių galimybių užtikrinimo srityje. Tyrimas parodė tiek kolektyvinį, tiek individualų NVO ir LGKT veiklos poveikį, pasireiškiantį pokyčiais įstatyminėje bazėje, valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veikloje bei prekių ir paslaugų teikėjų veikloje.

Raktažodžiai: neįgaliųjų teisės, lygios galimybės, diskriminacija, nevyriausybinių organizacijos, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, skundai.

Įvadas

Nors lygios asmenų su negalia teisės ir galimybės yra įtvirtintos nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose, vertinant asmenų su negalia padėtį Lietuvoje, pastebima nemažai lygių galimybių ir teisių pažeidimų bei diskriminacijos atvejų. *Baigiamosios Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto pastabos pirminei Lietuvos ataskaitai* (2016), Lietuvos neįgaliųjų forumo parengta *Alternatyvi ataskaita dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje* (2015), mokslininkų ir neįgaliųjų interesams atstovaujančių nevyriausybinių organizacijų atlikti tyrimai, statistiniai duomenys rodo nemažai problemų, susijusių su žmonių su negalia lygių galimybių ir teisių užtikrinimu ir įgyvendinimu Lietuvoje skirtingose srityse.

Žmonių su negalia teisėms, aktyviam įsitraukimui ir dalyvavimui pilietinės visuomenės procesuose užsienio mokslinėje literatūroje skiriama daug dėmesio. Visuotinai pripažįstamas žmonių su negalia socialinių judėjimų aktyvistų indėlis įtvirtinant asmenų su negalia lygias teises ir galimybes, pozityvus poveikis asmenų su negalia pasitikėjimui savimi ir aktyvaus

¹ Straipsnyje aptariami projekto „Demokratijos būklė ir lygios galimybės: Lietuvos gyventojų požiūris ir socialinė praktika“ rėmuose atlikto tyrimo rezultatai. Projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties nr. GER-012/2017).

veikimo visuomenėje skatinimui (Shakespeare, 2014; Shakespeare, 2018; Barnes, Mercer, 2003; Schur, 2017; Köbsell, 2010 ir kt.). Dabartinėse mokslinėse diskusijose asmenų su negalia teisių klausimais skirtingose šalyse ypatingo dėmesio sulaukia asmenų su negalia aktyvaus pilietiškumo tema (Halvorsen, Hvinden, Bickenbach, Ferri, Rodriquez, 2018; Power, Lord, Defranco, 2013 ir kt.). Lietuvos moksliniame diskurse šiuo klausimu išsiskiria Jono Ruškaus ir Gintauto Mažeikio (2007) išplėtotą socialinio dalyvavimo sampratą, besiremianti įgalinimo, aktyvaus ir visaverčio asmenų su negalia įsitraukimo, tiesioginių socialinio dalyvavimo formų ir savo interesų atstovavimo bei žmonių su negalia galimybių išvėlgimu.

Asmenų su negalia aktyvaus socialinio dalyvavimo formos dažnai siejamos su NVO veikla. Mokslinėje literatūroje pripažįstama nevyriausybinų organizacijų svarba atstovaujant žmonių su negalia teises, įvertinamas jų indėlis papildant vyriausybinių institucinę žmogaus teisių apsaugos sistemą (Žvinklienė, 2013: 179–180). Anot Bagdono ir kt. (2007: 113), nevyriausybinių organizacijų tapo „teisių išreiškėjomis ir kontrolės institucijomis, stebėtojomis, kad nebūtų pažeidžiamos žmogaus teisės, kad jų atstovaujamos grupės asmenys turėtų lygias galimybes“. Neįgaliųjų NVO vaidmuo moksliniuose straipsniuose (Beneševičiūtė, 2015; Kvieskienė ir kt., 2015; Beneševičiūtė, 2013; Zaleskienė, Rutkauskienė, 2003) dažniausiai nagrinėtas santykiyje su NVO teikiamomis socialinėmis paslaugomis, tačiau teisinės žmonių su negalia atstovavimo formos plačiau neanalizuojamos. Pačių NVO metinių ataskaitų duomenys rodo reikšmingą NVO darbą šioje srityje. Pavyzdžiui, *Lietuvos paraplegikų asociacijos* 2016 m. ataskaitoje nurodoma, kad „vykdant neįgaliųjų teisių gynimo veiklą – netiesiogiai atstovautos 2000 neįgaliųjų teisės, tiesiogiai atstovautos ir gintos 40 neįgaliųjų asmenų teisės.“²

Iš institucijų, ginančių žmogaus teises Lietuvoje, asmenų su negalia teisių gynimo kontekste išsiskiria LGKT, kuriai pavestos funkcijos kontroliuoti *Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos* „nuostatų, susijusių su lygių galimybių užtikrinimu, įgyvendinimą.“³ Moksliniame ir praktiniame žmogaus teisių diskurse išvėlgiamas nacionalinių lygybės institucijų potencialas sąlygoti kaitą socialiniame, kultūriniame, struktūriniame ir individualiame lygmenyje skatinant įvairovę ir nediskriminaciją kaip socialines vertybes, paveikiant politikos formavimą ir asmens, patyrusio diskriminaciją, padėtį (Equinet, 2012: 11). Lietuvos žmogaus teisių centro 2016 m. atliktame tyrime išsamiai išnagrinėta LGKT veikla iš ES teisės aktų reikalavimų bei tarptautinės teisės standartų perspektyvos ir atliktas Lygių galimybių tarnybos vertinimas apklausiant valstybės ir savivaldybės institucijų atstovus, NVO ir akademinės bendruomenės narius (*Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba*. 2017). Tyrime atkreipiamas dėmesys į LGKT sprendimų poveikį tiek individualiame, tiek kolektyviniame lygmenyje.

² Prieiga internete: <http://lpa.lt/ataskaitos/>.

³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. rugpjūčio 31 d. Nr. 894 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gruodžio 8 d. nutarimo Nr. 1739 „Dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo įgyvendinimo“ pakeitimo. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c614163474fa11e6a0f68fd135e6f40c>.

Mokslinėje literatūroje pastebima tendencija lygių galimybių ir pažeistų teisių atkūrimo proceso dalyvių vaidmenį ir veiklos poveikį nagrinėti atskirai, nesudarant galimybių pažvelgti į skirtingų dalyvių indėlį konkrečiau lygių galimybių ir pažeistų teisių atkūrimo atveju. Šio straipsnio tikslas – įvertinti asmenų su negalia (ir jų atstovų), nevyriausybinų organizacijų ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos vaidmenį bei veiklos poveikį sprendžiant konkrečius diskriminacijos dėl negalios atvejus. Straipsnyje asmens ir institucijų poveikis vertinamas 2016 m. sausio – 2017 m. balandžio mėnesiais LGKT gautų skundų dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu bei interviu su NVO ir LGKT atstovais kontekste. Skirtingo lygių galimybių ir pažeistų teisių atkūrimo proceso dalyvių vaidmens ir veiklos poveikio analizė leis visapusiškiau pažvelgti į žmonių su negalia lygių galimybių ir pažeistų teisių atkūrimo procesą.

1. Tyrimo metodologija

Straipsnyje analizuojami septyni pusiau struktūruoti interviu su skirtingų negalių asmenis atstovaujančių NVO vadovėmis (2) ir vadovu (1), projektų koordinatorėmis (2) ir teisininku (1) bei interviu su LGKT atstovu (1). Tyrimo dalyviai atrinkti tikslinės atrankos būdu. Pagrindinis NVO tyrimo dalyvių atrankos kriterijus – turima patirtis ginant pažeistas savo ar kito asmens su negalia teises pateikiant skundą ar skundus LGKT tiriamuoju laikotarpiu (2016 m. sausio – 2017 m. balandžio mėn). Keturi NVO atstovai, dalyvavę tyrime, turėjo judėjimo negalią. Tyrimo dalyviai atstovavo skirtingas NVO pagal atstovaujamų asmenų su negalia skaičių ir struktūrą (skėtinė, jungianti skirtingas neįgaliųjų organizacijas; organizacijos, turinčios skirtingą asocijuotų narių skaičių įvairiuose Lietuvos miestuose bei rajonuose).

Šeši interviu buvo atlikti 2017 m. rugpjūčio – gruodžio mėnesį ir vienas – 2018 m. birželio mėnesį⁴. Interviu orientaciniai klausimai (gairės) apėmė šias temas: bendrą suvokimą apie lygybę, socialinę neteisybę, diskriminaciją, galimybių Lietuvoje atkurti pažeistas teises vertinimą, motyvaciją dalyvauti atkuriant pažeistas teises, bendradarbiavimo su institucijomis ir konkrečiai LGKT atkuriant pažeistas teises patirtį, dalyvavimo atkuriant pažeistas teises patirtį ir pilietinį aktyvumą.

Pasitelkiant induktyviają kokybinę turinio analizę⁵, tyrime taip pat analizuoti visi 2016 m. sausio – 2017 m. balandžio mėnesiais LGKT dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu pateikti skundai (71) ir kiti skundų tyrimo duomenys.⁶

2. Asmenų su negalia vaidmuo pažeistų teisių atkūrimo procese: diskriminacinių aplinkybių atpažinimo ir tikslingo kreipimosi svarba

Diskriminaciją patyrusio asmens su negalia vaidmenį teisių atkūrimo procese pabrėžia visi tyrimo dalyviai. Tyrimo dalyvių interviu pateikiami šie asmens vaidmens skirtinguose lygių galimybių ir pažeistų teisių atkūrimo proceso etapuose komponentai: diskriminacinių

⁴ Visus interviu atliko straipsnio autorė.

⁵ H-F. Hsieh ir S.E. Shannon (2005) įvardijama kaip konvencinė (*conventional content analysis*) turinio analizė.

⁶ (Galimai) diskriminuojančio asmens ar organizacijos paaiškinimai, pateikti Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai ir kt. informacija.

aplinkybių atpažinimas ir pažeistų teisių identifikavimas, lygias galimybes ir teises ginančių institucijų kompetencijų išmanymas (informuotumas, žinojimas, kur kreiptis), žmonių su negalia ir jų atstovų pilietiškumo raiška, tinkamiausio lygių galimybių ir teisių atstatymo būdo ir strategijų pasirinkimas, pažeistas teises ginančio asmens pozicija.

Beveik visi tyrime dalyvavę nevyriausybinių neįgaliųjų organizacijų vadovai, projektų koordinatoriai ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovas teisių pažeidimus patyrusių asmenų su negalia aktyvumą suvokia kaip svarbią sėkmės prielaidą atstatant lygias teises, siekiant lygių galimybių užtikrinimo. Aktyviai neįgaliųjų žmogaus teises ginantys ir žmonėms su negalia atstovaujantys NVO vadovai ir koordinatoriai pačių žmonių su negalia aktyvumą ginant savo teises suvokia kaip privalomą. Pačių žmonių su negalia aktyvumas matomas kaip socialinės kaitos garantas.

Tyrimo duomenys parodė, kad vertinant diskriminaciją patyrusio žmogaus su negalia vaidmenį atkuriant pažeistas teises svarbiu aspektu laikomas diskriminacinių aplinkybių atpažinimas ir pažeistų teisių identifikavimas. Šiuo aspektu atsiskleidžia skirtumai tarp NVO dirbančių žmonių su negalia ir jų atstovų bei LGKT skundus pateikusių pareiškėjų. Tyrime dalyvavę NVO atstovai yra gerai susipažinę su žmonių su negalia teisėmis, žino pažeistų teisių gynimo būdus, turi dalyvavimo atkuriant pažeistas žmonių su negalia teises patirties, todėl aiškiai identifikuoja diskriminacines aplinkybes, žino lygias galimybes ir teises ginančių institucijų Lietuvoje kompetencijas ir į jas kreipiasi tiksliai. Tarp LGKT pareiškėjų taip pat yra tų, „kurie yra labai puikiai žinantys savo teises, įstatymų reikalavimus. Ir jie rašo pagrįstus skundus. Yra tokių ir negalios srity. Ir jie iš tikrųjų yra tokie mūsų padėjėjai tarnybos, kadangi patys susidurdami tiesiogiai, jie labai aiškiai identifikuoja“ (LGKT_A_1). Pažymėtina, kad aktyviai skundus teikia pareiškėjai, turintys darbinės patirties lygių galimybių užtikrinimo srityje. Kita vertus, LGKT pareiškėjų atveju neretai galime kalbėti apie subjektyviai suvokiamą diskriminaciją, kurios negalima pagrįsti ar sunku įrodyti teisiškai, neišmanomos institucijų kompetencijos, kreipiamasi netiksliai. Taip tvirtinti iš dalies leidžia ir didelis LGKT atsisakytų nagrinėti skundų skaičius (tiriamuoju laikotarpiu iš 71 pateikto asmenų su negalia ir jų atstovų skundo, 29 – atsisakyta nagrinėti). Tai taip pat leidžia kelti skundų pagrįstumo problemą, gvildentą ir per interviu. Asmens vaidmenį teikiant pagrįstus skundus ypač akcentuoja asmenų su negalia NVO dirbantis teisininkas, kurio teigimu, nepagrįsti skundai „gali diskredituoti ir pačių neįgaliųjų teises, ir pačią tarnybą“ (NVO_T_1). Interviu metu į nepagrįstų skundų problemą dėmesį atkreipia ir LGKT atstovas, tvirtindamas, kad žmonės vis labiau atpažįsta diskriminaciją ir vis mažiau teikia nepagrįstų skundų. Galima daryti prielaidą, kad stebimas nepagrįstų skundų skaičiaus mažėjimas yra susijęs su institucijos ir jos kompetencijų žinomumu bei didėjančiu asmenų su negalia teisiniu išprusimu ir sąmoningumu.

3. (Galimai) pažeistas teises ginančių asmenų sociodemografinės charakteristikos ir motyvacija

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai pateiktų skundų analizės rezultatai parodo, kad per tiriamąjį laikotarpį daugiausia skundų pateikė judėjimo negalią turintys vidutinio amžiaus

(40–60 m.) vyrai.⁷ Tiriamuoju laikotarpiu vyrai pateikė daug daugiau skundų (45, iš jų – 39 vyrai, turintys negalią) nei moterys (25, iš jų – 16 moterų, turinčių negalią)⁸.

Mokslininkai (Lūke, 2006; Robertson, 2004; Gerschick, Miller, 1995 ir kt.), analizavę negalios ir vyriškumo tarpusavio sąveikas, iškelia pagalbos prašymo patirtį kaip probleminę. Lūke (2006) atlikto tyrimo duomenimis, vyrai, turintys negalią, stengiasi išvengti situacijų, kuriose reikalinga aplinkinių pagalba, jie stengiasi taip suplanuoti veiklas, kad prireiktų kuo mažiau pagalbos. Visuomenėje dominuojančios kultūrinės vyriškumo normos pabrėžia vyrų nepriklausomumo ir tvirtumo savybes, kurias įgyvendinti negalios situacijoje gali būti sudėtinga. Analizuojant vyriškumo ir negalios tarpusavio ryšį taip pat pastebima, kad neįgaliųjų socialinių judėjimų dalyviai vyrai, lyginant su moterimis, labiau domėjosi materialiniais socialiniais klausimais, susijusiais su įdarbinimu, diskriminacija, gyvenimo sąlygomis ir pajamomis (Šėporaitytė, 2011). Finansinė nepriklausomybė atsiskleidžia kaip svarbus neįgalių vyrų vyriško tapatumo kūrimo elementas (ten pat).

LGKT pareiškėjų vyrų skunduose iškeltos problemos ir diskriminacinės situacijos atspindi minėtas mokslininkų ir socialinių neįgaliųjų judėjimų pabrėžiamas temas. Tiriamuoju laikotarpiu vyrai (8) dažniau nei moterys⁹ teikė skundus dėl asmenims su negalia nepritaikytų pastatų ir objektų. NVO vadovas šį didesnį vyrų dėmesį nepritaikytos aplinkos klausimui aiškina tuo, kad vyrai rečiau sulaukia pagalbos iš aplinkinių. Jo teigimu, „vaikiniai mažiau sulaukia tos pagalbos kaip stiprioji lytis“ (NVO_V_2). Kita vertus, 3 skundus dėl nepritaikytos aplinkos pateikė NVO. Šiuo atveju prasminga atsižvelgti į šiuos skundus pateikusią NVO vadovų / vadovių ir darbuotojų lytį. NVO, pateikusias skundus dėl nepritaikytos / neprieinamos aplinkos, būtų galima apibūdinti kaip „moteriškas“ dėl vadovių lyties, kolektyvuose dominuojančių moterų ir skundus parengusių NVO atstovių moterų bei per interviu išryškėjusių skundo pateikimo aplinkybių.

Vyrų pateiktuose skunduose dominavo ir finansinės nelygybės klausimai. Įvairių išmokų, tikslinių kompensacijų, paskolų ir (galimai) nelygių mokesčių problema iškeliamą 8 vyrų su negalia skunduose. Moterys šiuo klausimu paslaugų teikėjus skundė 2 kartus. Galima daryti prielaidą, kad didesnis vyrų dėmesys finansiniams aspektams gali būti susijęs su kultūriniais vyro kaip finansiškai nepriklausomo, šeimos aprūpintojo idealais.

Galimai diskriminacinės situacijos, kurias įvardijo 4 pareiškėjai vyrai, tačiau kurios nė karto nebuvo iškeltos moterų skunduose, susijusios su galimai nelygiu turinčių ir neturinčių negalios vyrų traktavimu sporte ir galima diskriminacija dėl negalios teikiant laisvalaikio ir keliavimo paslaugas. Europos lyčių lygybės instituto tyrėjai atkreipia dėmesį į vyrų ir moterų nelygybę laiko padalijimo požiūriu, kuri gali sąlygoti tai, kad vyrai, skirdami mažiau dėmesio

⁷ Pateikiant skundą LGKT nėra reikalaujama nurodyti negalios tipą, amžių (jei skundas pateikiamas ne elektronine forma), todėl atliekant skundų tyrimą ne visais atvejais pavyko šią informaciją identifikuoti. Šiame straipsnyje pagal minėtas kategorijas lyginami tik tie atvejai, kur ši informacija buvo pateikta arba ją pavyko sužinoti.

⁸ Čia nurodomas ne pateiktų skundų skaičius, o skundus pateikusią asmenų skaičius. Kai kuriuos skundus pateikė keli ar keletas asmenų.

⁹ Moterys pateikė 3 skundus, iš kurių tik viena atstovavo negalią turintį artimąjį.

namų ruošai ir rūpinimosi darbams¹⁰, daugiau laiko gali skirti socialinėms, kultūrinėms ar laisvalaikio veikloms (*Gender Equality Index 2017*, 2017: 42). Daug didesnis moterų skiriamas laikas artimųjų, vaikų priežiūrai išryškėja ir pateiktų skundų atveju. Iš 25 moterų pateiktų skundų 8 pateikė motinos, auginančios vaikus su negalia ir 1 negalią turinti mama. Iš 45 vyrų, pateikusių skundus, 1 buvo pateiktas vyro, globojančio brolių su negalia, ir 1 tėčio, auginančio neįgalų vaiką. Minėtuose moterų skunduose didžiausias dėmesys atkreipiamas į vaikų su negalia diskriminaciją švietimo įstaigose (3 skundai).

Psichikos ir proto negalią turinčių asmenų pažeidžiamumas teikiant sveikatos priežiūros paslaugas ir policijos neprieinamumas, kuris buvo aktualizuotas per interviu su NVO ir LGKT atstovais, atsiskleidžia ir vertinant psichikos ir proto negalią turinčių asmenų ir jų globėjų skundus. Interviu duomenys rodo, kad proto ir psichikos negalią turintys asmenys yra vertinami kaip viena iš labiausiai pažeidžiamų neįgalųjų grupių skirtingose srityse. Kita vertus, vertinant psichikos ir proto negalios asmenų tiesioginį ir jų atstovų dalyvavimą siekiant atstatyti pažeistas teises, matomas mažesnis aktyvumas. Anot NVO atstovių, tai lemia šios grupės asmenų pažeidžiamumas, baimės (pvz., patyrus teisių pažeidimus priverstinės hospitalizacijos metu, bijoma patirti negatyvių pasekmių patekus į tą pačią instituciją ir pan.). Tiriamuoju laikotarpiu buvo pateikti 3 skundai dėl sveikatos priežiūros paslaugų neprieinamumo psichikos ir proto negalią turintiems žmonėms ir 2 skundai dėl policijos pareigūnų diskriminacinių veiksmų.

Nors jaunesnio amžiaus pareiškėjų skundai sudaro mažąją visų pateiktų skundų dalį, tačiau interviu tyrimo duomenys rodo, kad jaunesnio amžiaus asmenys su negalia lyginant su kitomis amžiaus grupėmis yra laikomi aktyviausiais ginant pažeistas teises. Jaunų žmonių aktyvumas pirmiausia grindžiamas kitokiomis socializacijos patirtimis, dideliu dėmesiu žmogaus teisėms šiuolaikinėje visuomenėje. NVO vadovė tvirtina:

„Aš tai išskirčiau labai, išskirčiau aktyvius dabar jaunesnio amžiaus neįgaluosius, kurie jau tiesiog yra kitaip išaukę, kitaip, matyt, patyrę ir matantys, ir nesitaikstantys su kažkokiais pažeidimais ar diskriminacija, ar stereotipiniu tokiu mąstymu. Nu, tas tai tikrai. Aišku, jaunimas tarp neįgalųjų jie, mes taip sakom, kad, nu, iki 35 metų. Nes, nu, nėra tiek galimybių jiems savarankiškai – ir prailginto švietimo programose dalyvauja, nu, tiesiog išsitiesia tas laikotarpis. Tai, sakyčiau, aktyviausi turbūt ir yra tarp 20–35 metų žmonės su negalia, kurie jau yra keliaujantys, norintys aktyviai dalyvauti visuomenėje ir tuo pačiu tada labai aiškiai įvardijantys objektyvias kliūtis ir norintys kažką keisti.“ (NVO_V_1)

Tikėtina, kad NVO atstovai savo kasdieninėje veikloje pastebi jaunų žmonių su negalia iniciatyvumą, didesnę dėmesį lygioms žmonių su negalia galimybėms ir teisėms. Kita vertus, galima daryti prielaidą, kad jauno amžiaus iniciatyvūs žmonės su negalia pasirenka kitokius lygių galimybių ir pažeistų teisių atkūrimo būdus, todėl jie ne taip aktyviai teikia skundus LGKT.

Vertinant aktyvų dalyvavimą ginant pažeistas žmonių su negalia teises, ypač išsiskiria viena jaunesnio ir viena vidutinio amžiaus NVO atstovės ir NVO vadovas su negalia, kurių asmeninės iniciatyvos ginant pažeistas žmonių su negalia teises persipina su veikla NVO.

¹⁰ Lyčių lygybės instituto duomenimis Europos Sąjungos valstybėse per dieną 1 valandą ir daugiau maisto gaminiui ir namų ruošai skiria 79 proc. moterų su negalia ir 41 proc. vyrų su negalia. Poros, turinčios vaikų, patiria didžiausią nelygybę laiko padalijimo požiūriu: 92 proc. moterų ir 32 proc. vyrų per dieną skiria vieną valandą ir daugiau maisto gamybai ir namų ruošai (*Gender Equality Index 2017*, 2017: 42).

Dalyvių iniciatyvumas, pilietiškumas išreiškiamas ir kasdieniame gyvenime, bendruomeninėje veikloje. Pilietiškumas atsiskleidžia per domėjimąsi kitų žmonių su negalia problemomis, jų patiriama socialine neteisybe, per kitų žmonių su negalia motyvavimą ginti pažeistas teises, prisidedant prie žmonių su negalia gerovės didinimo. Galima daryti prielaidą, kad dalyvavimas NVO veikloje skatina ir asmeninę motyvaciją aktyviai dalyvauti siekiant įtvirtinti lygias žmonių su negalia galimybes ir ginant jų teises, atstovauti žmonių su negalia grupės interesams. Kita vertus, kasdienis dėmesingumas ir jautrumas žmonių su negalia teisėms vertinamas kaip savaime suprantamas: „man tai atrodo, kad normalu, o va dabar susimąščiau“ (NVO_A_2). Žmonių su negalia pilietiškumo raiška dalyvaujant pažeistų teisių atkūrimo procese įprastai atsiskleidžia per naujų projektų ir rekonstrukcijų, susijusių su aplinkos pritaikymu žmonėms su negalia, darbo eigos stebėjimą, užklausų teikimą ir reagavimą, per bendradarbiavimą tarp žmonių su negalia teises atstovaujančių organizacijų (per asmenines iniciatyvas), jų pasidalijimą gerosiomis patirtimis bei tarpasmeninį bendradarbiavimą tarp žmonių su negalia dalyvaujant pažeistų teisių atkūrimo procese.¹¹ Akcentuojamas švietimo, mokymų vaidmuo, kasdienis veikimas, pasireiškiantis „požiūrio keitimu, švietimu, skatinimu pamatyti ir kitokius žmones“ (NVO_A_1), asmeninis pavyzdys kitiems žmonėms su negalia ir jos neturintiems asmenims. Pilietiškumas reiškiasi panaudojant savo turimą galią švieti, informuoti visuomenę, skirtingų institucijų atstovus, asmeninį pavyzdį:

„turiu galimybę žmonėms, kurie formuoja, kurie nusprendžia, kurie rekomenduoja, populiarina Lietuvą pasaulyje [...], tiems žmonėms pasakyti, kad yra ir kitos grupės žmonių, į kuriuos reikėtų atsižvelgti. [...] Ir pati, kiek įmanoma, stengiuosi važiuoti, dalyvauti, rodytis ir kitus skatinu tą daryti. Netgi tas mūsų dalyvavimas *Velomaratone*, reikia pamatyti, apie jį būtų galima [...] sukurti filmą, nes ką mes pajaučiam, ir aplinka pamato, pastebi ir tą ištransliavus, aš manau, kad būtų toks mokomasis dalykas, kad super.“ (NVO_A_1)

Per tyrimą atsiskleidė šie pagrindiniai NVO atstovų, teikusių skundus asmeniškai ir NVO vardu, ir tiriamuoju laikotarpiu LGKT skundus teikusių pareiškėjų motyvacijos dalyvauti pažeistų teisių atkūrimo procese veiksniai: noras savarankiškai dalyvauti, būti nepriklausomu/a ir aktyviu/a visuomenės nariu/e, patirtas pažeminimas, orumo ir lygiaverčio asmens traktavimo pažeidimai, rūpinimasis artimųjų sveikata ir gerove, noras apginti artimo žmogaus su negalia teises, pilietiškumas ir noras padėti kitiems žmonėms su negalia, siekis įveikti žmonių su negalia diskriminaciją tam tikroje srityje.

Apibendrinant diskriminaciją patyrusių asmenų dalyvavimo ginant pažeistas teises iniciatyvas, galima pastebėti didesnę vyrų su negalia aktyvumą ginant (galimai) pažeistas teises ir pagrįstų skundų sąsajas su pareiškėjų darbine patirtimi nevyriausybinų organizacijų veikloje ar lygių galimybių užtikrinimo srityje.

¹¹ Pateikiamos panašios skundų formuluotės / „šablonai“, panašus skundų pateikimo laikas. Kita vertus, šis skundų „panašumas“ gali būti susijęs ir su gaunama teisine pagalba iš NVO ar kitų šaltinių.

4. Lygių galimybių ir teisių atstatymo būdai ir strategijos, pasitelkiamos asmenų su negalia ir jų atstovų

NVO atstovų pasirinktą lygių galimybių ir teisių atstatymo kelią konkrečiais teisių gynimo atvejais rekonstruoti padeda interviu tyrimo duomenys, o skundų pareiškėjų LGKT atveju jį dažnu atveju galima nustatyti iš teikiant skundą nurodomos informacijos¹².

Tyrimo dalyviai, pristatydami konkrečius diskriminacijos dėl negalios atvejus, dažniausiai kaip pirminį bandymą atstatyti pažeistas teises įvardija pasirinktą tiesioginį kreipimąsi į juos ar jų atstovaujamus asmenis diskriminuojančią organizaciją / asmenį. Tiesioginis kreipimasis neretai įvardijamas kaip efektyvus ir greičiausias būdas atstatyti pažeistas teises. Kai kurie tyrimo dalyviai nurodo nemažai teigiamų patirčių, kai efektyviai išspręsti diskriminacines situacijas pavyko tiesiogiai. Tyrimo duomenys parodo, kad tiesioginių situacijų sprendimo sėkmė, anot tyrimo dalyvių, priklauso nuo abiejų pusių – besikreipiančiojo pozicijos ir atsakovų geranoriškumo. Besikreipiančiojo vaidmuo labai svarbus, nes, anot, tyrime dalyvavusio teisininko,

„tose institucijose dirbantys žmonės, biurokratai, pareigūnai, jie nėra kažkokie priešai, blogi žmonės, su kuriais, kuriems reikia reikšti tikrai priekaištus pretenzingai, o ne kalbėt argumentuotai ir diskutuoti. Kadangi aš stengiuosi visuomet diskutuoti, teikti argumentus, išklausti, įsiklausti irgi ir išgirsti, tai būtų sudėtinga įvardinti atvejus, kada iš tos kitos pusės irgi kitaip elgiamasi – tai yra netinkamai elgiamasi ir nebandoma klausyt, nebandoma žiūrėt, ieškot galimybių, priimt sprendimus. Nu, turbūt sunku būtų prisiminti.“ (NVO_T_1)

Išanalizavus LGKT pateiktus skundus, taip pat galima matyti, kad dažnu atveju pareiškėjai pirmiausia bandė išspręsti situaciją tiesiogiai kreipdamiesi į juos (galimai) diskriminuojančią organizaciją. Tačiau nemažai ir tokių atvejų, kai tuo pačiu metu skundas pateikiamas kelioms ar keletui institucijų. Galima daryti prielaidą, kad kreipimasis į daugiau nei vieną instituciją susijęs su netikėjimu, kad pavyks atkurti pažeistas galimybes ir teises, bet kartu ir viltimi išspręsti situaciją. NVO vadovė laikosi pozicijos, kad „kreiptis visada reikia į kuo daugiau institucijų, nes kaip tai sako – belskis ir būsi išgirstas. Kada nepadeda kreipimasis į ministeriją, tada reikia ieškoti kitų kelių.“ (NVO_V_3)

Kita vertus, tyrimo dalyvių interviu ir pareiškėjų LGKT pateiktų skundų analizė parodo ir nemažai nesėkmingų tiesioginio diskriminacinių situacijų sprendimo atvejų. Šių atvejų analizė atskleidžia, kad dažniau nesėkmė patiriama susidūrus su diskriminacine didelės organizacijos, pasižyminčios griežta, nelanksčia, hierarchiška struktūra, veikla ir išankstinių nuostatų turinčiais, kategoriškai nusiteikusiaisiais asmenimis.

Nepavykus diskriminacinės situacijos išspręsti tiesiogiai, žmonės su negalia ar jiems atstovaujantys asmenys dažnai kreipiasi į LGKT, teikdami paklausimus ir skundus. LGKT 2017 metų ataskaitos duomenimis, į tarnybą minėtais metais asmenys pateikė 30 paklausimų dėl žmonių su negalia teisių gynimo klausimų ir 105 užklausas dėl galimo teisių suvaržymo

¹² Atsakymų į elektroninės skundo formos klausimus („Ar esate kreipęsi dėl šio įvykio į teismą ar į teisėsaugos instituciją (policiją, prokuratūrą ar kt.)? Ar esate kreipęsi į kitą instituciją dėl šio įvykio? Jei taip, nurodykite institucijos pavadinimą. Jeigu turite, pridėkite gauto atsakymo kopiją“), pridedamų dokumentų, pareiškėjo paaiškinimų ir kt.

negalios pagrindu ir 52 skundas (*Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2017 m. veiklos ataskaita*, 2018: 28–9); 2016 m. – 25 rašytinius ir 64 paklausimus žodžiu bei 55 skundas (*Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2016 m. veiklos ataskaita*, 2017: 36). Nors kai kurių tyrime dalyvavusių NVO atstovų nuomone, šis kelias vertinamas kaip vienas iš lengviausių, o LGKT įvardijama kaip viena iš tinkamiausių institucijų konstatuoti diskriminacijos ar teisių pažeidimo faktą, jis neretai pasirenkamas tik kaip paskutinė galimybė atkurti pažeistas teises.

Tyrime dalyvavę NVO atstovai, kasdien konsultuojantys asmenis su negalia įvairiais klausimais, tvirtina, kad žmonės, susidūrę su diskriminacinėmis situacijomis, pirmiausia kreipiasi į NVO, kurių nariai yra. NVO vadovė tai įvardija kaip tam tikrą tendenciją. NVO vadovės žodžius patvirtina atvejai, kai NVO atstovaudami konkrečių žmonių su negalia interesus teikia skundas LGKT. Galima daryti prielaidą, kad žmonės su negalia pasitiki NVO, įvertina jų turimą kompetenciją ir patirtį.

Šalia kitų pažeistų lygių galimybių ir teisių atkūrimo būdų, dažnai pasitelkiama ir diskriminacinės situacijos viešinimo strategija. Ją kaip efektyvią strategiją renkami tiek NVO atstovai, dalyvavę interviu, tiek nemažai LGKT skundus pateikusių pareiškėjų. Skundų pareiškėjų sutikimą (ar net prašymą) viešinti jų patirtą diskriminacijos atvejį ir duomenis taip pat galima vertinti kaip viešinimo strategijos potencialo išžvelgimą.

Remiantis kai kurių tyrimo dalyvių, turinčių negalią, asmenine patirtimi, pažeistas teises ginančio asmens pozicija tampa svarbia kategorija ir reikšmingai papildo kitus asmens vaidmens atkuriant pažeistas teises komponentus. Šią poziciją, anot kai kurių NVO atstovų, charakterizuoja asmens atkaklumas, nepasidavimas, savo pozicijos laikymasis, susijęs su aiškiu diskriminacinės situacijos identifikavimu: „tas neįgalus žmogus, jis turi būti pakankamai tvirtas ir žinoti savo poziciją, kad tu esi tikrai teišus ir, kas ką sako, tu neturi imti į galvą, nes buvo ir tono pakėlimų ir tokių link įžeidimų ir panašiai, bet tu turi būti tvirtas ir eiti savo linkme, ir žinoti, kad tu esi teišus.“ (NVO_A_2)

Apibendrinant asmenų su negalia ir jų atstovų pasirinktus lygių galimybių ir teisių atstatymo būdus, galima daryti prielaidą, kad konkretus būdas pasirenkamas įvertinus diskriminacinės situacijos atsakovą (tikėtiną ar gautą jo atsaką) ir galimybę sėkmingai atkurti pažeistas teises.

5. NVO veiklos poveikis atkuriant lygias asmenų su negalia galimybes ir teises

Tyrimo duomenys ir tyrime dalyvavusių NVO ataskaitos už tiriamąjį laikotarpį atskleidė reikšmingą NVO veiklą, siekiant įtvirtinti ar atkurti lygias žmonių su negalia galimybes ir teises, apimančią konsultavimo, informavimo, atstovavimo (dalyvaujant formalizuotose ir neformaliose darbo grupėse), tarpininkavimo, nukreipimo, tarptautinių teisės aktų įgyvendinimo stebėjimo, pasiūlymų dėl tarptautinių teisės aktų, ES direktyvų ir reglamento derinimo su LR teisine baze teikimą, pasiūlymų dėl Lietuvos teisinės bazės papildymo ir įstatymų priežiūros teikimą, valstybės institucijų veiklos vertinimo dėl Konvencijos nuostatų

įgyvendinimo, struktūrinių pokyčių, susijusių su žmonių su negalia lygių galimybių ir teisių užtikrinimu (socialinių įmonių reformos, neveiksnumo reformos globos ir pagalbos modelių link) inicijavimo veiklas ir galiausiai – pasidalijimą informacija ir emocinį palaikymą. Kai kurios NVO iniciatyvos tiriamuoju laikotarpiu parodo siekį ir pastangas visapusiškai spręsti asmenų su negalia diskriminacijos problemą.

Iš viso tiriamuoju laikotarpiu LGKT gavo 13 NVO skundų, iš kurių 1 atstovavo konkrečių asmenų dėl patirtos diskriminacijos darbo srityje, 1 – konkrečios organizacijos interesus, kiti atstovavo platesniam žmonių su negalia ratui. *Plataus žmonių su skirtingomis negaliomis intereso atstovavimo* kategorijai buvo priskirti NVO skundai dėl žmonių su negalia lygių galimybių pažeidimų 2016 m. vykusiuose LR Seimo rinkimuose ir pakartotiniuose 2016 m. Seimo rinkimuose (papildomas skundas) bei dėl diskriminaciją ir netoleranciją žmonių su negalia atžvilgiu skleidžiančios televizijos laidos. Kategorijai *Žmonių su negalia intereso atstovavimas, susijęs su konkrečia teritorija (didesnis žmonių su judėjimo negalia interesus)* priskirti skundai dėl pėsčiųjų viaduko nepritaikymo žmonėms su negalia ir požeminės pėsčiųjų perėjos netinkamo pritaikymo žmonėms su negalia. Kategorija *Nedidelio rato žmonių su skirtingomis negaliomis intereso atstovavimas* apibūdina skundą, kuriuo skundžiama olimpinių ir parolimpinių žaidynių prizininkų premijavimo tvarka. *Klausos negalią turinčių žmonių intereso atstovavimo* kategorija įtraukia 5 NVO skundus dėl klausos aparatų kompensavimo tvarkos ir kompensuojamos sumos klausos aparatų įsigijimui.

Tiriamuoju laikotarpiu išsiskyrė NVO sutelktumas – galimas NVO susikooperavimas siekiant žmonių su klausos negalia lygių galimybių užtikrinimo. LGKT skundus dėl klausos aparatų kompensavimo tvarkos ir kompensuojamos sumos klausos aparatų įsigijimui 2016 m. gruodžio 27 d. (1), 2016 m. gruodžio 28 d. (3) ir 2017 m. sausio 13 d. (1) pateikė 5 NVO iš skirtingų Lietuvos miestų. Kartu su skundais pateikti dokumentai atskleidžia ankstesnes vienos NVO iniciatyvas minėti problemai spręsti – inicijuotą pasitarimą, į kurį buvo pakviesti su sprendimu dėl klausos aparatų kompensavimo tvarkos susijusių valstybės institucijų atstovai ir įmonių, prekiaujančių ortopedinėmis priemonėmis, atstovai. Šių NVO pateiktų skundų tyrimų ir priimtų sprendimų kontekste labai išsiskiria 2016 m. lapkričio mėnesį tą pačią problemą iškeliantis mamos, auginančios du klausos negalią turinčius vaikus, skundas, kuris nebuvo nagrinėtas. Šiuo atveju aiškiai galima matyti NVO kaip daugiau galios turinčius subjektus, su kuriais diskutuojama, deramasi, į kuriuos atsižvelgiama.

Sėkminga NVO veikla tiriamuoju laikotarpiu apima laimėjimus skirtingose srityse, turėjusius teigiamą kolektyvinį ir individualų poveikį žmonėms su negalia, valstybės ir savi-valdybių institucijų ir įstaigų veiklai.

Kaip itin sėkmingą žmonių su negalia lygių galimybių ir teisių atstatymo atvejį, kuriame atsiskleidžia kolektyvinis NVO veiklos poveikis, galima nurodyti NVO ir dviejų jos narių laimėjimą dėl žmonių su negalia lygių galimybių pažeidimų 2016 m. vykusiuose LR Seimo rinkimuose ir pakartotiniuose 2016 m. Seimo rinkimuose teisme. NVO poveikis šiuo atveju reiškėsi ne tik skundų LGKT ir teismui pateikimu, bet ir savo pozicijos laikymusi ir tvirtu žmonių su negalia teisių atstovavimu, nenusileidimu atsakingai institucijai, primygtinai

rekomendavusiai žmonėms su negalia balsuoti namuose. NVO kryptingas veikimas įtraukė ir įvairias iniciatyvas rinkiminiu laikotarpiu: buvo galima stebėti NVO iniciatyvas siekiant paskatinti žmones su negalia ginti savo teises, identifikuoti teisių pažeidimus. Skirtingų NVO svetainėse 2016 m. platinta anketa apie negalią turinčių žmonių patirtį ir sąlygas balsuojant, žmonės skatinti dalyvauti rinkimuose ir fiksuoti pažeidimus bei kliūtis. NVO vadovės teigimu,

„tai mūsų vienas dabar iš pagrindinių, ir kuriuo labai džiaugiamės, pasiekimų, tai yra skundas dėl rinkimų neprieinamumo laimėtas teisme. Ir būtent mūsų organizacija inicijavo po 2016 metų du skundus į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą dėl pirmo ir antro etapo žmonėms su negalia neužtikrintų prieinamų rinkimų – ir sąlygų, ir informacijos. Ir neveikusių asmenų atžvilgiu užkertant kelią jiems balsuoti. Ir vėliau išsivystė su tiesiog dviem individualiais žmonėmis, norėjom su strateginiu grupiniu ieškiniu, strategine byla eiti, bet nesusirinko tiek žmonių, nes reikia minimum 20 žmonių. [...] Tada mes kaip suinteresuota trečia šalis, jie kaip ieškovai, konkrečiai dėl neturtinės žalos atlyginimo, nes tai yra, nu, galimybė, teisinė galimybė kreiptis į teismą administracine tvarka skundžiant ir kaltinant valstybę, kad dėl jos neveikimo arba blogo veikimo tiesiog patyrė žalą. Tai vat šita byla yra laimėta. Laimėta ta prasme, kad konstatuoti visi pažeidimai, nustatyti solidariai atsakingi tiek VRK, tiek savivaldybės konkrečios ir priteista žala individualiems žmonėms.“ (NVO_V_1)

Kryptingą, strateginę NVO veiklą parodo ir vėlesnis laimėtos bylos apskundimas apeliacine tvarka, siekiant, kad sprendimas įgytų stipresnę jurisprudenciją ir būtų patvirtintas galutinio aukščiausiojo teismo.

Šis NVO laimėjimas neabejotinai daro tiek individualų (pareiškėjams priteista neturtinė žala), tiek kolektyvinį poveikį. Juntamas ir poveikis atsakingai institucijai, kuri ėmėsi inicijuoti teisės aktų keitimą ir labiau įpareigoti savivaldybes rinkimines apylinkes pritaikyti asmenims su negalia.

Kitas sėkmingas žmonių su negalia lygių galimybių ir teisių atstatymo atvejis, kuriame atsiskleidžia individualus (nauda konkrečiam žmogui) ir, tikėtina, kolektyvinis (dėl galimos praktikos sklaidos panašiais atvejais) NVO veiklos poveikis, susijęs su asmens atstovavimu teisinėje srityje.

„Nesenas įvykis su Notarų rūmais, kada moteris dėl ligos, visiškai mąstanti, tačiau pažeista motorika. Nekalbanti, nerašanti, bendrauja tiktai kompiuterio pagalba [...] Tai yra visiškai motorikos sutrikimai. Duktė negalėjo iš notarų kelis metus pasitvirtinti įgaliojimo, pasirašyti už ją, tvarkyti tam tikrus reikalus ir taip toliau. Kadangi notarai nežinojo, kaip sužinot valią žmogaus. Aš, (neįgaliųjų organizacijos) vardu, rengiau raštą tiek Notarų rūmams, tiek Teisingumo ministerijai. [Nurodo skėtinės organizacijos vadovę] suorganizavo susitikimus Teisingumo ministerijoje su notarų atstovais. Ir ilgai diskutavom, įrodinėjom. [...] per kelis mėnesius jie kažkaip tai vis tiktai išsidirbo tą metodiką ir tasai įgaliojimas buvo patvirtintas. Tai dialogo būdu įrodinėjant argumentuojant kartais kažką įmanoma pasiekti.“ (NVO_T_1)

NVO reikšmę ir indėlį į asmenų su negalia pažeistų lygių galimybių ir teisių atkūrimo procesą parodo ne tik sėkmingi žmonių su negalia teisių atstovavimo atvejai, žmonių su negalia įgalinimas, suteikiant jiems socialinę ir teisinę pagalbą, bet ir NVO pradėtos viešinti, iškeltos problemos, vėliau išspręstos bendradarbiaujant su kitomis institucijomis.

6. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos individualus ir kolektyvinis veiklos poveikis žmonių su negalia lygių galimybių ir teisių užtikrinimo srityje

Nacionalinių lygybės institucijų veiklą pateikiančioje Europos Komisijos direktyvų įgyvendinimo 2010 m. ataskaitoje (Ammer ir kt., 2010: 126–7) konkretizuota, kad nacionalinės lygybės institucijos gali padaryti poveikį: (1) diskriminaciją patyrusiems asmenims,

pakeisdamos jų padėtį ir padėdamos išspręsti diskriminacinę situaciją; (2) darbdaviams ar paslaugų teikėjų organizacijoms, paveikdamos šių organizacijų vidinį reglamentą ir praktikas konsultacijomis, skirdamos rekomendacinio ar privalomojo pobūdžio nurodymų bei sankcijų; (3) politikos formuotojams ir įstatymų leidėjams, konsultuodamos ir suteikdamos ekspertinių žinių; (4) nevyriausybinių organizacijų, socialinių partnerių ir kitų suinteresuotų šalių veiklai, suvienydamos suinteresuotų šalių pajėgas kovojant su diskriminacija, teikdamos ekspertines žinias, konsultuodamos; (5) visuomenės nuostatomis, prisidėdamos prie darbdavių ir paslaugų teikėjų sąmoningumo skatinimo įgyvendinant lygių galimybių principą savo veikloje, prisidėdamos prie asmenų, patiriančių diskriminaciją, švietimo skatinant atpažinti lygių galimybių ir teisių pažeidimus, kurdamos kultūrą, kur pasinaudoti teisėmis yra įprasta, kultūrą, kurioje vertinama lygybė, suvokiama lygybės svarba verslui, ekonominiam vystymuisi ir socialinei gerovei.

Tyrime dalyvavę NVO atstovai taip pat išvelgia LGKT potencialą daryti poveikį socialinei kaitai. NVO vadovės teigimu,

„čia jau yra instrumentas – formalus instrumentas – valstybėje, kuris gali visai kitą duoti rezultatą. Tai yra skundo nagrinėjimas, tyrimas, jo rezultate pateiktos išvados, rekomendacijos, kurios gali įpareigoti arba rekomenduoti keisti situaciją arba teisės aktą, arba kažkokią tiesiog praktinę situaciją. [...] yra tam tikras jau rezultatas formalus, kuris vėliau gali būti dar labiau keliamas į viešumą, diskutuojamas ir perkeliamas, galbūt, tada jau į sisteminius kažkokius tai pokyčius.“ (NVO_V_1)

Gilinantis į LGKT poveikį, būtina paminėti, kad kontrolieriaus sprendimai atlikus skundo tyrimą yra aiškiai reglamentuoti *LR Lygių galimybių įstatymo* 29 straipsnyje. Kontrolierius gali: (1) perduoti tyrimo medžiagą ikiteisminio tyrimo įstaigai ar prokurorui, jeigu nustatomi galimi nusikalstamos veikos požymiai; (2) kreiptis į atitinkamą asmenį ir siūlyti nutraukti lygias galimybes pažeidžiančius veiksmus (neveikimą); (3) kreiptis į atitinkamą asmenį ar instituciją ir siūlyti pakeisti ar panaikinti administracinį aktą arba sprendimą (ar jo dalį), susijusį su lygių galimybių pažeidimu; (4) pradėti administracinių nusižengimų teiseną; (5) pripažinti skundą nepagrįstu, jeigu nepasitvirtino jame nurodyti pažeidimai; (6) įspėti dėl padaryto pažeidimo; (7) įpareigoti reklamos veiklos subjektus nutraukti neleidžiamą reklamą ir nustatyti šio įpareigojimo įvykdymo terminus ir sąlygas; (8) su pareiškimu kreiptis į administracinį teismą prašant ištirti, ar norminis administracinis aktas (ar jo dalis), religinės bendruomenės ir bendrijos, politinės partijos, politinės organizacijos arba asociacijos priimtas bendro pobūdžio aktas atitinka šį įstatymą ar *Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą*.¹³

Konkretus kontrolieriaus sprendimas ištyrus skundą kartu nurodo į galimą poveikį pareiškėjui ir atsakovui. Kita vertus, nustatyti lygybės institucijos galimą poveikį sudėtinga dėl daugybės įvairių kartu veikiančių veiksnių (Ammer ir kt., 2010: 126). Vertinant individualų ir kolektyvinį poveikį taip pat reikėtų pripažinti, kad pokyčiai (veiklos poveikis) viename lygmenyje gali stimuliuoti poveikį kitame (Crowley, 2013: 34). Taip pat būtina

¹³ LR Lygių galimybių įstatymas. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0CC6CB2A9E42/TYmbevkrZH>.

atkreipti dėmesį, kad galimas ir netiesioginis poveikis vykstant tolesnei informacijos sklaidai tarp negalią turinčių žmonių, NVO ir kitų suinteresuotų asmenų.

Vertinant tiriamuoju laikotarpiu LGKT priimtų sprendimų kolektyvinį poveikį (naudą didelėms negalią turinčių asmenų grupėms), išsiskiria keli skundų tyrimai – dėl klausos aparatų kompensavimo tvarkos ir kompensuojamos sumos klausos aparatų įsigijimui ir dėl psichikos negalią turinčių asmenų diskriminacijos sveikatos priežiūros paslaugų srityje, nesudarant psichikos negalią turintiems asmenims galimybės dalyvauti *Asmenų, priskirtinų širdies ir kraujagyslių ligų didelės rizikos grupei, atrankos ir prevencijos priemonių finansavimo programoje*. Abiem atvejais LGKT priimti sprendimai padarė poveikį politikos formuotojams ir įstatymų leidėjams, kurie atsižvelgė į LGKT rekomendacijas.¹⁴ Anot NVO vadovės, teikusios skundą dėl klausos aparatų kompensavimo tvarkos ir kompensuojamos sumos, LGKT tyrimas „įtakėjo viso proceso pagreitinimą.“ (NVO_V_3)

Poveikis politikos formuotojams ir įstatymų leidėjams atsiskleidė ir diskriminacijos negalios pagrindu teikiant taros supirkimo paslaugas tyrimo atveju. Atsižvelgdama į LGKT rekomendaciją teisės aktuose įtvirtinti pareigą užtikrinti paslaugų teikimo vietos pritaikymą asmenų su negalia poreikiams, atsakinga ministerija sudarė darbo grupę, rengiančią būtinus teisės aktų projektus, buvo organizuojami susitikimai ir pasitarimai su suinteresuotais asmenimis. Vėliau šios problemos sprendimo koordinavimą ir teisės akto projekto derinimą perėmė *Neįgalųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos*.¹⁵ LGKT aktyvų veikimą sprendžiant minėtą problemą pastebi NVO atstovė: „dėl taromatų, pavyzdžiui, jie stovi už mus, kad turi taromatai būti prieinami. [...] mes buvom vienoj darbo grupėj Aplinkos ministerijos ir iš jų atstovas buvo. Prekybininkai, neįgalieji, Lygių galimybių. Tai ten buvo labai atviru tekstu pasakyta, kad prieinama visiems, tas turi būti prieinama ir neįgaliesiems.“ (NVO_A_1)

Kitas atvejis, parodantis LGKT poveikį tiek individualiu, tiek kolektyviniu lygmeniu, susijęs su sanatorijos bendrųjų nuostatų pakeitimu įvykdant LGKT rekomendacijas. Sanatorija atsisakė reikalavimo dėl privalomo paslaugų gavėjo su negalia lydinčio asmens dalyvavimo. Nors šiuo atveju galime kalbėti apie poveikį konkrečiai organizacijai, tačiau LGKT sprendimas ir pateiktos rekomendacijos potencialiai gali sąlygoti pokyčius ir kitose panašias paslaugas teikiančiose organizacijose žmonėms su negalia ir institucijoms dalijantis informacija. Apie aktyvią diskusiją šiuo klausimu su kitais žmonėmis, turinčiais negalią, skundą LGKT teikusi tyrimo dalyvė, užsiminė per interviu.

Kaip sėkmingus žmonių su negalia lygių galimybių ir teisių atstatymo atvejus, kur aiškiai atsiskleidžia individualus LGKT veiklos poveikis pareiškėjoms, galima įvardinti 2 kontrolierės sprendimus, pripažinusius diskriminaciją dėl negalios darbo santykių srityje. Abiem

¹⁴ LR Sveikatos apsaugos ministro įsakymo Dėl asmenų, *priskirtinų širdies ir kraujagyslių ligų didelės rizikos grupei, atrankos ir prevencijos priemonių finansavimo programos patvirtinimo* pakeitimai <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.989A59214850/uqaUlbyYnZ>; Valstybinės ligonių kasos prie Sveikatos apsaugos ministerijos direktoriaus įsakymo pakeitimas <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/291fd752df8011e782d4fd2c44cc67af?jfwid=-fa58its2f>.

¹⁵ LGKT atstovo 2018 spalio 4 d. pateikta informacija.

atvejais darbdaviai apskundė LGKT sprendimus: vienos darbdavės prašymas panaikinti LGKT sprendimą Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos buvo pripažintas nepagrįstu ir atmetas paliekant galioti LGKT sprendimą. Kito darbdavio skundo atveju teismas priėmė sprendimą, kuriuo iš dalies pripažino diskriminaciją negalios pagrindu. LGKT ir darbdavys pateikė apeliacinius skundus.¹⁶ LGKT atstovas interviu taip pat įvardija diskriminaciją patyrusio asmens atvejį, kai teismas tarnybą įtraukė trečiuoju asmeniu ir pripažino tiesioginę diskriminaciją dėl negalios bei priteisė iš darbdavio diskriminaciją patyrusiam asmeniui su negalia turtinės ir neturtinės žalos atlyginimą.

Galima daryti prielaidą, kad kai kuriais atvejais vien LGKT tyrimo pradėjimas, LGKT prašymas pateikti informaciją dėl diskriminacinio elgesio ar veiklos, adresuotas institucijai ar asmeniui, atsiskleidžia kaip veiksminga poveikio priemonė. Tiriamuoju laikotarpiu toks poveikis ypač juntamas 3 atvejais, susijusiais su LGKT netiesioginiu poveikiu biudžetinės valstybinės įstaigos atveju dėl asmenų su negalia įdarbinimo ir švietimo įstaigos atveju dėl diskriminacinio elgesio su vaiku ir tėvais.

Kai kuriais atvejais individualus ir / ar kolektyvinis poveikis pajuntamas ir tuomet, kai LGKT nenagrinėja pateikto skundo, tačiau jį persiunčia atsakingai skunde nurodytas aplinkybes ir diskriminacinę situaciją nagrinėjančiai institucijai ar institucijoms (LR Seimo Žmogaus teisių komitetui, LR Seimo Kontrolierių įstaigai, LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai, LR Seimo Kultūros komitetui, LR Kultūros ministerijai, Žurnalistų etikos inspektoriatui tarnybai ir kt.)¹⁷ Tiriamuoju laikotarpiu tokių atvejų, susijusių su galimu LGKT poveikiu, buvo 9. Vienas iš jų yra susijęs su NVO pateikto skundo dėl galimo neapykantos kurstymo, tyčiojimosi, niekinimo bei kurstymo diskriminuoti negalios pagrindu televizijos laidoje peradresavimu atsakingoms institucijoms pasiūlant įtraukti negalios pagrindą į *LR Visuomenės informavimo įstatymo* 19 straipsnio 1 dalies 3 punktą. Šio pakeitimo nauda neabejotina, ji svarbi ne tik žmonėms su negalia, bet ir pilietiškos, tolerantiškos visuomenės kultūros skatinimui. Galima pastebėti, kad dažniau skundai peradresuojami, kai pareiškėjas yra itin pažeidžiamoje padėtyje (priverstinai hospitalizuotas psichiatrinėje įstaigoje, atlieka bausmę įkalinimo įstaigoje, diskriminacija vaiko atžvilgiu), matomi ryškūs sunkios (dažnai psichikos) negalios žmonių teisių pažeidimų požymiai, institucinių pažeidimų ir atsinaus požiūrio į žmogų su negalia atvejais.¹⁸

Poveikis instituciniu lygmeniu vertinant žmonių su negalia lygių galimybių ir teisių užtikrinimą matomas per tokias LGKT iniciatyvas kaip darbdavių ir kitų suinteresuotų asmenų konsultacijos dėl 2017 m. liepos 1 d. įsigaliojusio naujojo *LR Darbo kodekso* (ypač 26 straipsnio 6 dalies, reglamentuojančios darbdavio, turinčio daugiau kaip 50 darbuotojų, pareigą priimti ir paskelbti lygių galimybių politikos įgyvendinimo ir vykdymo priežiūros principų įgyvendinimo priemonės) ir LGKT parengtos Lygių galimybių politikos priemonių rekomendacijos.¹⁹

¹⁶ LGKT atstovo 2018 spalio 4 d. pateikta informacija.

¹⁷ Kai kuriais atvejais institucijos įpareigojamos supažindinti Tarnybą su tyrimo rezultatais.

¹⁸ Identifikuojamais iš institucijų atsakymų Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai.

¹⁹ <http://www.lygybe.lt/lt/veikla/lygiu-galimybiu-politikos-priemoniu-rekomendacijos/771>.

Potencialus poveikis visuomenės nuostatomis įgyvendinamas LGKT atliekant lygių žmonių su negalia galimybių ir teisių sklaidos darbą. Tarp pagrindinių lygių galimybių sklaidos temų 2017 m. įtraukta ir negalia. 2017 m. LGKT ataskaitos duomenimis žmonių su negalia teisėms skirtas ypač didelis dėmesys pažymint, kad internetinėje tarnybos svetainėje negalios temai skirta beveik šeštadalis visų pranešimų ir straipsnių (*Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2017 m. veiklos ataskaita*, 2018: 43–44). Nors kai kurie LGKT tyrimų sprendimai viešinami ir metinėse institucijos ataskaitose, kaip neabejotinai veiksmingą poveikį darančią priemonę tiek individualiu, tiek instituciniu, tiek kolektyviu lygmeniu, galima įvardinti 2017 m. gegužės mėnesį (ten pat) LGKT sukurtą viešą priegią prie informacijos apie kontrolieriaus priimtų sprendimų eigą.

Apibendrinant LGKT poveikį konkrečių tiriamuoju laikotarpiu nagrinėtų diskriminacijos dėl negalios atvejų kontekste, galima pastebėti tiek kolektyvinį, tiek individualų LGKT poveikį. Sėkmingą LGKT veikimą ir potencialų poveikį NVO atstovai sieja su tarnybos priartinimu prie žmonių (sukuriant lengvesnius ir prieinamesnius skundo pateikimo formatus – elektroninę skundo formą, tarnybos žinomumo didinimą, lygių galimybių informacijos sklaidą), skundų išplėtimu, kai atliekant skundo tyrimą pritaikoma ir daugiau nuostatų, nei buvo nurodyta skunde, LGKT iniciatyvumu (dėmesiu skundą pateikusiam asmeniui ir organizacijai, jų patiriamoms problemoms), kompetencijos išplėtimu, vykdam tarnybai nepriskirtas veiklas bei pareiškėjų lūkesčių pateisinimu. Potencialaus LGKT poveikio įžvelgimas atsiskleidžia ir iš NVO atstovų, dalyvavusių tyrime, išreikštų nuostatų LGKT rekomenduoti kitiems.

Lyginant NVO ir LGKT poveikį konkrečių diskriminacijos dėl negalios atvejų kontekste, galima pastebėti abiejų pažeistų lygių galimybių ir teisių atstatymo proceso dalyvių indėlį. Nors nagrinėjant konkrečius atvejus dažnai galima matyti didesnę kažkurios vienos – NVO ar LGKT – dalyvės veiklos poveikį, tačiau beveik visais atvejais sprendžiant diskriminacinę situaciją aktualus tarpsektorinis, tarpinstitucinis ir tarpasmeninis bendradarbiavimas.

7. Lygių galimybių užtikrinimo ir pažeistų teisių atkūrimo kliūtys: NVO ir LGKT iššūkiai

Tyrime atsiskleidė skirtingi NVO ir LGKT patiriami iššūkiai ir galimybių ribos.

NVO patiriami iššūkiai atstovaujant asmenis su negalia ir apribojimai lygių galimybių ir teisių atkūrimo srityje susiję su sisteminės žmonių su negalia diskriminacijos problemomis, situacijomis, kai NVO negali įsitraukti kaip faktinių aplinkybių pareiškėja nesant individualaus asmens skundo (pvz., anonimino pranešimo dėl seksualinės prievartos patyrimo šeimoje atveju), menku žmonių su negalia aktyvumu ir įsitraukimu, vengimu skūstis dėl negalios pagrindu patiriamų patyčių (klauso negalios NVO), tinkamų įgaliojimų neturėjimu (pvz., NVO nesijaučia visapusiškai įtrauktos į *Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencijos* kontrolės procesą, kaip to reikalaujama dokumente²⁰), instituciniu NVO ignoravimu.

²⁰ *Baigiamosiose pastabose pirminei Lietuvos ataskaitai* taip pat buvo išsakytos pastabos, kad asmenų su negalia interesams atstovaujančios organizacijos nėra laiku įtraukiamos priimant sprendimus bei stokoja valstybės paramos (11 punktas).

Tamas Kadar (2018) iššūkius, su kuriais susiduria ES lygybės institucijos, apribojančius jų galimybę įgyvendinti visą turimą potencialą, pirmiausia sieja su išorinėmis kliūtimis, sąlygotomis ekonominių krizių, sumažėjusiu politinių jėgų ir visuomenės dėmesiu lygybės ir nediskriminavimo klausimams. Mūsų atliktame tyrime šios problemos tyrimo dalyvių tiesiogiai įvardintos nebuvo. NVO atstovai, dalyvavę tyrime, asmenų su negalia lygių galimybių užtikrinimo ir pažeistų teisių atkūrimo kliūtis konkrečių žmonių su negalia diskriminacijos atvejų ir pateiktų skundų kontekste pirmiausia sieja su teisiniu tarnybos veiklos reguliavimu, kuris nėra suderintas su *Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija*. NVO vadovė interviu pristatė asmenų su negalia diskriminacijos atvejį, kai dalies skundo LGKT negalėjo nagrinėti, o teismas diskriminaciją pripažino:

„Tas buvo su rinkimų skundu, kad jie nepasisakė dėl tam tikrų dalykų, kurie mums buvo aktualūs, svarbūs – tai tiesiog išėjo iš jų kompetencijos ribų. [...] rinkimų skunde jie nepasisakė vien todėl, kad [...] rinkimų jie negalėjo priskirti prie paslaugų, todėl, pavyzdžiui, nu, tam tikrą dalį skundo jie nepasisakė arba atmetė ir panašiai. [...] Tai riboja tam tikri įstatyminiai ribos ir įpareigojimai jų kompetencijų. Iš kitos pusės gal kartais ir tas, nu, formalus to įstatymo raidės laikymasis, nes mes kartais tikrai nu norim ir skatinam juos būti plačiau interpretuojančiais ir matančiais, ypač per Konvencijos prizmę. [...] Mūsų noras visada juos matyti kaip, jeigu jie jau yra Konvencijos rekomenduoti kontroliuoti ir stebėti Konvenciją, kad jie žiūrėtų plačiau į tą negalia, o ne per Lygių galimybių įstatymo prizmę. Čia yra toks neatsiderinimas įstatyminiu pagrindu, nes dabar jie plečia savo ribas Lygių galimybių įstatymo ir bus įvardinta, kad jie veikia ir Konvencijos stebėsenos kontekste, tai galės plačiau komentuoti.“²¹ (NVO_V_1)

Nemažai sunkumų siekiant išspręsti diskriminacines žmonių su negalia situacijas tiriamuoju laikotarpiu kilo dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų nepakankamo bendradarbiavimo, kliūčių sprendžiant diskriminacinę situaciją sudarymo ir neatsižvelgimo į LGKT sprendimus. Šiuo požiūriu išsiskiria tyrimas, susijęs su mero potvarkiu, kuriuo direktijos direktoriaus pareigoms užimti iškeliamas reikalavimas kandidatams mokėti važiuoti dviračiu. Dokumentų analizė rodo, kad į LGKT pateiktas dviračio alternatyvas, kurios neišskirtų asmenų su negalia, nebuvo atsižvelgta. Nepavykus išspręsti klausimo dialogo būdu, LGKT kreipėsi į teismą.²²

Kiti tiriamuoju laikotarpiu priimti LGKT sprendimai, tikėtina, neturėję laukto poveikio, buvo susiję su galimai diskriminaciniais policijos pareigūnų veiksmais prieš negalią turintį vyrą. Nors LGKT sprendimai buvo griežti (LGKT atlikusi tyrimą perdavė tyrimo medžiagą prokuratūrai ir rekomendavo atsakingoms policijos institucijoms užtikrinti policijos darbuotojų mokymą, siekiant užtikrinti neįgaliesiems veiksmingą teisę į teisingumą), tačiau tai, kad situacija galimai pasikartojė ir po 7 mėnesių LGKT buvo gautas dar vienas pareiškėjo skundas, leidžia daryti prielaidą, kad LGKT sprendimas poveikio nepadarė. Su minėto skundo pateikimu nesusijusi NVO atstovė interviu taip pat iškelia policijos paslaugų prieinamumo problemą neįgaliesiems, ypač žmonėms su psichikos ir proto negalia.

²¹ LR Lygių galimybių įstatymo pataisas, svarstomas Seime, kuriomis siekiama įsteigti *Žmonių su negalia teisių stebėsenos komitetą prie Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos* bei pavesti šiam komitetui vykdyti *Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos* nuostatų įgyvendinimo stebėseną, reikšmingomis laiko ir patį kontrolierė (Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2017 m. veiklos ataskaita, 2018: 2, 4).

²² Pateikiant straipsnį byla vis dar buvo svarstoma Lietuvos vyriausiam administraciniam teismė.

Kai kurias atvejais diskriminacinės situacijos sprendimą apsunkina formalios kliūtys. Keliuose interviu su skirtingais NVO atstovais keliamas Kauno miesto Laisvės alėjos rekonstrukcijos atvejis. NVO teisininkas, teikęs skundą dėl šio atvejo, nurodo, kad nei asmenys su negalia, nei NVO, anksti pradėję kelti klausimą dėl galimo lygių galimybių žmonėms su negalia neužtikrinimo, nei LGKT sprendimas poveikio neturėjo. Jis teigia: „LGKT pripažino, kad pažeidimai jau projekcinėje stadijoje nustatyti, tačiau reakcijos kažkokios sulaukta nebuvo. Ir iš esmės tas projektas stumiamas toliau ir stumiamas taip pat.“ (NVO_T_1)

Visi NVO atstovai pasigenda LGKT sprendimų įgyvendinimo priežiūros mechanizmu, užtikrinimo, kad LGKT rekomendacijos būtų vykdomos.

Šalia išorinių kliūčių, apsunkinančių asmenų su negalia teisių atstatymą, NVO atstovai išsako kritines pastabas ir dėl kai kurių LGKT vykdytų tyrimų. NVO atstovų teigimu, kai kuriais atvejais diskriminacinė situacija nebuvo visapusiškai įvertinta, nes pasikliauta atsakovų paaiškinimais, nebuvo nuvykstama į vietą. Skirtingi NVO atstovai kritikavo požeminės perėjos tyrimą, kuriuo nebuvo konstatuota diskriminacija negalios pagrindu. LGKT tyrimas buvo siejamas su didžiuliais asmenų su negalia lūkesčiais:

„kaip į paskutinę tokią instanciją, kuri tikėjomės, kad sprendimą priims mums palankų. (Nusijuokia). [...] Ta instancija, kuri įsivaizdavom, kad čia bus labiausiai už mus stovintis tas vos ne monolitas, kad va – nėra. [...] ko mes labiausiai tikėjomės, tas, mes supratom, kad jie galbūt neišspręs, nepadarys ten tą liftą, bet pasakys, kad „šito neturi būti – yra pažeidžiamos žmonių teisės. Šitą turite sutvarkyti.“ [...] Mes jau tarsi turėjom pasiruošę tokį maketėlį to atsakymo, koks jis turėtų būti ir kai supratom, kad, nu, ne taip čia viskas vyksta, tada mums buvo liūdna.“ (NVO_A_1)

Kita vertus, LGKT pateiktų skundų tyrimas parodo atvejus, kai LGKT pasitelkia žmonių su negalia organizacijas, padėjusius įvertinti skundžiamų objektų aplinkos prieinamumą ir pritaikymą asmenims su negalia.

Dar viena kliūtis, išryškėjusi tiriamuoju laikotarpiu, susijusi su vieningumo tarp skirtingų neįgaliųjų organizacijų stoka:

„nelabai dažnai pasitaikantis, bet vis dėlto kartais pasitaikantis faktorius, kuris labai nemotyvuoja mus ir labai iš principo pačio kontrolieriaus, reiškia, funkcijas apriboja, kai nėra vieningos nuomonės tarp pačių asmenų su negalia dėl tam tikro klausimo sprendimo būdo. Kai susiginčija įvairios organizacijos, įvairios institucijos, kurios atstovauja žmonių su negalia teises. Galima vieną pavyzdį paminėti, kuris buvo prieš keletą metų, tai yra dėl asmenų su negalia automobilių, reiškia, parkavimo tvarkos. [...] Į tarnybą kreipėsi net keli asmenys, kurie, kurių negalia yra iš tikrųjų pakankamai sunki, tačiau tai nėra susiję su judėsenos sutrikimais, bet akivaizdu, kad tas poreikis lengvesnio privažiavimo prie jiems rūpimos vietos, [...] automobilio naudojimas jiems gaunasi kaip būtina priemonė užtikrinanti jų nepriklausomą judėjimą. [...]. Bet va pagal tą tvarką jis automobilio negali neįgaliojo tom lengvatom naudotis. Tai mes vis dėlto siūlėme [...] šiek tiek pakeisti tą tvarką, kad būtų platesniam ratui suteikta, [...] labai didelis pasipriešinimas buvo iš judėjimo negalią turinčių asmenų organizacijų, kad čia maždaug iš mūsų atims dalį tų lengvatų, perduos kitiems. Vienu žodžiu, bendru sutarimu buvo nepritarta kontrolieriaus šitam sprendimui.“ (LGKT_A_1)

Apibendrinant iššūkius, su kuriais tiriamuoju laikotarpiu susidūrė lygių galimybių srityje veikiančios organizacijos, galima išskirti pakankamą įgaliojimų neturėjimą, tarpinstitucinio ir tarpsektorinio bendradarbiavimo trūkumą, išryškėjusį kai kuriais atvejais, formalias teises kliūtis, asmenų su negalia vieningumo stoką.

Nacionalinių lygybės institucijų veiklą pateikiančioje Europos Komisijos direktyvų įgyvendinimo 2010 m. ataskaitoje (Ammer ir kt., 2010) pažymima, kad lygybės institucijos gali sustiprinti savo ribotas galias pasitelkdamos suinteresuotas institucijas ir asmenis. Skirtingų šalių mokslininkai (Kirakosyan, 2016) iškelia tarpsektorinio ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą asmenų su negalia teisių atstovavimo efektyvumui didinti – įsitraukti į dialogą ir bendradarbiavimą su kitais visuomenės veikėjais.

Išvados

Diskriminaciją dėl negalios patyrusių asmenų aktyvumas suvokiamas kaip svarbi sėkmės prielaida siekiant atkurti pažeistas teises. Asmens su negalia vaidmuo atkuriant pažeistas teises apima diskriminacinių aplinkybių atpažinimą ir pažeistų teisių identifikavimą, lygias galimybes ir teises ginančių institucijų kompetencijų išmanymą, tinkamiausio lygių galimybių ir teisių atstatymo būdo ir strategijos pasirinkimą, žmonių su negalia ir jų atstovų pilietiškumo raišką, pažeistas teises ginančio asmens poziciją (charakterizuojamą asmens atkaklumo, savo pozicijos laikymosi, susijusio su aiškiu diskriminacinės situacijos identifikavimu). Žmonių su negalia pilietiškumo raiška dalyvaujant pažeistų teisių atkūrimo procese atsiskleidžia per naujų projektų ir rekonstrukcijų, susijusių su aplinkos pritaikymu žmonėms su negalia, darbo eigos stebėjimą, užklausų teikimą ir reagavimą, atidumą kitų žmonių su negalia patiriamai socialinei neteisybei ir jų motyvavimą ginti pažeistas teises, pasidalijimą patirtimi ginant pažeistas teises, panaudojant savo turimą galią šviesti, informuoti visuomenę, skirtingų institucijų atstovus, demonstruojant asmeninį pavyzdį.

Tyrimo rezultatai atskleidė asmenų su negalia aktyvumo dalyvaujant pažeistų teisių gynimo procese sąveikas su lytimi ir amžiumi bei darbine patirtimi nevyriausybinėse organizacijų veikloje ar lygių galimybių užtikrinimo srityje. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai pateiktų skundų analizės rezultatai rodo, kad tiriamuoju laikotarpiu aktyviausiai (galimai) pažeistas teises gynė judėjimo negalią turintys vidutinio amžiaus (40–60 m.) vyrai, dažniausiai teikę skundus dėl asmenims su negalia nepritaiktų pastatų ir objektų, nelygių išmokų ir kitokių finansinės nelygybės apraiškų.

NVO pasiekti laimėjimai, išreiškiamos kompetencijos ir sutelktumas leidžia kalbėti apie NVO kaip apie galią turinčius subjektus, gebančius atstovauti žmones su negalia atkuriant pažeistas jų teises ir galimybes. NVO individualus poveikis diskriminaciją patyrusiems asmenims reiškiasi įgalinant juos, konsultuojant, informuojant, nukreipiant bei tiesiogiai jiems atstovaujant kreipiantis į diskriminuojantį asmenį / organizaciją, lygių galimybių įgyvendinimą užtikrinančią instituciją / institucijas ar teismą. Tyrime atsiskleidęs NVO poveikis politikos formuotojams ir įstatymų leidėjams diskutuojant ir derantis dėl konkrečių teisinių aktų ar nutarimų, valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veiklai ir prekių ir paslaugų teikėjams per šviečiamąją veiklą ir sprendžiant diskriminacines situacijas, kartu suteikia naudą ir visiems asmenims su negalia ar atskiroms asmenų su negalia grupėms.

Tyrimas parodo tiek kolektyvinį, tiek individualų LGKT veiklos poveikį tiriamuoju laikotarpiu nagrinėtų diskriminacijos dėl negalios atvejų bei interviu su NVO ir LGKT

atstovais duomenų kontekste. Tiriamuoju laikotarpiu LGKT poveikį padarė politikos formuotojams ir įstatymų leidėjams (vykdant LGKT rekomendacijas pakeisti įstatymai ir nutarimai), prekių ir paslaugų teikėjams (vykdant LGKT rekomendacijas pritaikyta aplinka ir suteiktos lygios galimybės gauti paslaugas lygiai su visais kitais asmenimis), darbdaviams (pripažinus diskriminacijos faktą; teikiant konsultacijas dėl naujojo *LR Darbo kodekso*). Galima daryti prielaidą, kad kai kuriais atvejais vien LGKT tyrimo pradėjimas ir prašymas pateikti informaciją dėl diskriminacinio elgesio ar veiklos, adresuotas institucijai ar asmeniui, atsiskleidžia kaip veiksminga poveikio priemonė. Kai kuriais atvejais individualus ir / ar kolektyvinis poveikis juntamas ir tais atvejais, kai LGKT nenagrinėja pateikto skundo, tačiau jį persiunčia atsakingai skunde nurodytas aplinkybes ir diskriminacinę situaciją nagrinėjančiai institucijai ar institucijoms.

Asmens ir institucijų veiklos poveikio vertinimas konkrečių diskriminacijos dėl negalios atvejų kontekste leidžia identifikuoti asmens ir skirtingų institucijų tarpusavio sąveikas ir bendrą (ar pasidalinamąjį) veikimą, siekiant atstatyti pažeistas žmonių su negalia lygias galimybes ir teises. Skirtingų institucijų ir asmens vaidmuo bei poveikis atsiskleidžia įsitraukiant į šiuos pažeistų lygių galimybių ir teisių atkūrimo proceso etapus (ar kai kuriuos iš jų): diskriminacinės situacijos identifikavimą – problemos iškėlimą, diskriminacinės problemos sprendimo perėmimą, diskriminacinės problemos sprendimą, pasidalinimą diskriminacinės problemos sprendimo rezultatu – viešinimą. Konkrečių teisių atstatymo atvejų kontekste atsiskleidęs skirtingų institucijų poveikis leidžia išžvelgti tarpasmeninio, tarpinstitucinio ir tarpsektorinio bendradarbiavimo svarbą siekiant atkurti pažeistas asmenų su negalia lygias galimybes ir teises.

Tiriamuoju laikotarpiu siekiant atstatyti asmenų su negalia teises ir lygias galimybes daugiausia sunkumų kilo dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų nepakankamo bendradarbiavimo, kliūčių sprendžiant diskriminacinę situaciją sudarymo. Taip pat paslaugų teikėjų negeranoriškumo ir LGKT kreipimūsi ignoravimo bei asmenų su negalia vieningumo stokos.

Literatūra

- Ammer M., Crowley N., Liegl B., Holzleithner E., Wladasch K., Yesilkagit K. (2010). *Study on Equality Bodies set up under Directives 2000/43/EC, 2004/113/EC and 2006/54/EC*, Human European Consultancy in partnership with the Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights, European Commission.
- Alternatyvi ataskaita dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje*. Lietuvos neįgaliųjų forumas (2015). Prieiga internete: http://www.lnf.lt/images/Dokumentai/Ataskaitos/JT_Neigaliuju_teisiu_konvencijos_Alternatyvioji_ataskaita.pdf [žiūrėta 2018-02-11].
- Baigiamosios Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto pastabos* (CRPD/C/LTU/CO/1, 2016). Prieiga internete: <http://www.ndt.lt/jungtiniu-tautu-neigaliuju-teisiu-komiteto-rekomendacijos-lietuvai/> [žiūrėta 2018 02 06].
- Bagdonas A., Lazutka R., Vareikytė A., Žalimienė L. (2007). *Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje*. Vilnius: Specialiosios psichologijos laboratorija, Lietuvos darbo rinkos mokymo laboratorija.
- Barnes C., Mercer G. (2003). *Disability*. Polity Press: Cambridge.

- Beneševičiūtė I. (2013). Įgalinančio dialogo poreikis ir patirtis, plėtojant socialines paslaugas nevyriausybinėje neįgaliųjų organizacijoje. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai* 1(11): 157–182 p.
- Beneševičiūtė I. (2015). Atstovavimo neįgaliųjų interesams per nevyriausybių organizacijų veiklas veiksmingumas. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai* 16 (2): 59–81 p.
- Bickenbach J. (2018). How do we know whether changes in public policy and legislation improve the conditions for exercising Active Citizenship by persons with disabilities? In R. Halvorsen, B. Hvinden, J. Bickenbach, D. Ferri, A. M. G. Rodriguez (Eds). *The Changing Disability Policy System. Active Citizenship and Disability in Europe*. Volume 1. Routledge. London and New York.
- Crowley N. (2013). *Processes and indicators for measuring the impact of equality bodies*. EQUINET. Prieiga internete: http://www.equineteurope.org/IMG/pdf/indicators_paper_merged_.pdf [žiūrėta 2018-02-10].
- Gender Equality Index 2017. Measuring gender equality in the European Union 2005-2015*. Report. 2017. Prieiga internete: <https://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2017-measuring-gender-equality-european-union-2005-2015-report> [žiūrėta 2018-02-15].
- Gerschick T. J., Miller A. S. (1995). Coming to Terms: Masculinity and Physical Disability. In Kimmel M. S., Messner M. A. (Eds.). *Men's Lives*. Allyn and Bacon: Boston, London, Toronto. 262–276 p.
- Halvorsen R., Hvinden B., Bickenbach J., Ferri D., Rodriguez A. M. G. (2018). *The Changing Disability Policy System. Active Citizenship and Disability in Europe*. Volume 1. Routledge. London and New York.
- Hsieh H. F., Shannon S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qual Health Res* 2005 (15). 1277–1288 p.
- Kirakosyan L. (2016). Promoting Disability Rights for a Stronger Democracy in Brazil: The Role of NGOs. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 45 (IS): 114S–130S p.
- Köbsell S. (2010). *Besondere Körper. Körper und Geschlecht im Diskurs der deutschen Behindertenbewegung*. Bremen.
- Kvieskienė G., Čiužas R., Vaicekauskienė V., Šalaševičiūtė R. (2015). *Kompleksinė pagalba neįgaliems asmenims*. Lietuvos edukologijos universiteto leidykla: Vilnius.
- Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2017 m. veiklos ataskaita*. 2018. Prieiga internete: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2018/03/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-2017-m.-veiklos-ataskaita.pdf> [žiūrėta 2018-09-12].
- Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2016 m. veiklos ataskaita*. 2017. Prieiga internete: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/07/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-2016m.-veiklos-ataskaita.pdf> [žiūrėta 2018-09-12].
- Lithuania – Country report non-discrimination 2017. Prieiga internete: <https://www.equalitylaw.eu/downloads/4482-lithuania-country-report-non-discrimination-2017-pdf-1-84-mb> [žiūrėta 2018-05-11].
- Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, kaip nacionalinė lygybės institucija. Teisinis reglamentavimas ir veikla*. 2017. Lietuvos žmogaus teisių centras. Vilnius.
- Lüke K. (2006). Von der Attraktivität „normal“ zu sein. In Hermes G., Rohrmann E. (Hg.). *Nichts über uns – ohne uns! Disability Studies als neuer Ansatz emanzipatorischer und Interdisziplinärer Forschung über Behinderung*. AG SPAK Bücher: Neu-Ulm. 128–139 p.
- Power A., Lord J. E., DeFranco A. S. (2013). *Active Citizenship and Disability. Implementing the Personalisation of Support*. Cambridge University Press.

- Robertson S. (2004). Men and disability. In Swain J., French S., Barnes C., Thomas C. (Eds.). *Disabling Barriers – Enabling Environments*. Sage Publications. New Delhi, Thousand Oaks, London. 75–80 p.
- Ruškus J., Mažeikis G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Schur L. (2017). Toward Inclusion. Political and social participation of people with disabilities. Peter Blanck, Eilionóir Flynn (eds.). *Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights*. Routledge. London and New York.
- Shakespeare T. (2014). *Disability Rights and Wrongs*. Routledge. London and New York.
- Shakespeare T. (2018). *Disability: The Basics*. Routledge. London and New York.
- Šėporaitytė D. (2011). *Judėjimo negalią turinčių asmenų lyties tapatumo konstravimas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, Sociologija (05S). Kaunas.
- Zaleskienė I., Rutkauskienė L. (2003). Nevyriausybių organizacijų vaidmuo teikiant socialines paslaugas. *Socialinis darbas*, Vol. 1, No. 3, 87–96p.
- Žvinklienė A. (2013). Žmogaus teisės Lietuvoje: Lietuvos gyventojų lygybės ir diskriminacijos suvokimas Europos kontekste. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 1(32): 176–192 p.

ROLE AND IMPACT OF ACTIVITIES OF INDIVIDUALS AND EQUAL OPPORTUNITIES ORGANISATIONS RESTORING VIOLATED RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES

Deimantė ŠĖPORAITYTĖ-VISMANTĖ

Institute of Sociology of LSRC

A. Goštauto st. 9, LT-01108 Vilnius

E-mail: deimante.seporaityte-vismante@kf.vu.lt

Summary. The present paper aims to evaluate persons' with disabilities, nongovernmental organisations' (NGO) and Office's of the Equal Opportunities Ombudsperson role and activities' impact in solving specific cases of discrimination. In this paper the impact of person and organisation is analysed in the context of Office of the Equal Opportunities Ombudsperson received complains of possible discrimination because of disability during January 2016 – April 2017 and data of interviews with NGO and Office of the Equal Opportunities Ombudsperson representatives.

The activity of people who faced discrimination because of their disability is seen as an important condition in seeking to reinstate violated rights. The role of the person with disability in reinstating violated rights includes identifying discriminating conditions and violated rights, understanding competences of organisations protecting equal opportunities and rights (knowing where to ask for help), choosing the best way and strategy for reinstating violated rights, the expression of citizenship of persons with disabilities and their representatives, position of defender of violated rights (characterized by person's persistence, complying with one's position, related to clear identification of discriminating situation). This research shows that persons with disabilities expression of citizenship in participating in the process of reinstating violated rights, is revealed by observation of implementation of new projects and reconstructions, related to environments adaptation for persons with disabilities, queries and reaction, attention to other people's with disabilities who experienced social injustice and to their motivation to protect violated rights, sharing experience of protecting violated rights, using available tools to educate, inform society and representatives of different organisations, by showing personal example.

Results of the research show how persons with disabilities level of activity while taking part in the process of defending violated rights is connected to sex, age and experience in NGO work or in the field of equal opportunities. Analysis of the claims presented to the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson displays that during the period of research most actively defending their (possibly) violated rights were middle-aged (40-60 years) males with movement disabilities, mostly complaining about buildings and other objects not being adapted to people with disabilities, unequal benefits and other forms of financial injustice.

Results of the research revealing achievements of NGO, their competences and focus, allows us to talk about NGO as subjects having power and able to represent persons with disabilities in reinstating their violated rights and possibilities. Individual impact of NGO for discriminated persons manifests by enabling them through consultations, providing information, redirecting to competent organisations and direct representation addressing to discriminating person / organisation, institutions ensuring implementation

of equal rights or court. The NGO influence revealed during research to policy makers and legislators discussing and negotiating specific laws and regulations, to governmental and municipal organisations' activities and to suppliers of goods and services providing educating work and solving discriminating situations, is also beneficial to all persons with disabilities or separate groups of persons with disabilities.

The research shows collective and individual impact of the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson in the context of analysed cases of disability discrimination during the research time and collected data from interviews with representatives of NGO and the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson. During the analysed period, the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson influenced policy makers and legislators (who adapted laws and regulations, based on recommendations of the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson), to suppliers of goods and services (who adjusted environment and provided equal opportunities to access of services the same as other persons, based on the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson recommendations.), employers (who acknowledged discrimination fact; providing consultations about new Labour Code). The findings of this study indicates that in some cases just opening an investigation by the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson and demanding the information about discriminating behaviour or conditions alone is enough as mean of influence. In some cases, individual and / or collective impact of the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson is achieved without opening an investigation, only by redirecting a complaint to other relevant organisation(s).

An impact assessment of the role and activities of individual and institutions in the context of specific cases of discrimination allows us to identify interactions and cooperation of individual and different institutions seeking to reinstate violated equal opportunities and rights of a person with disabilities. The role and activities of different institutions and individual is revealed by engaging in these stages of reinstating equal opportunities and rights (or some of them): identifying discriminating situation – defining the problem, taking over the solution to the discriminatory problem, solving the discriminatory problem and sharing the results of the solution – publicity. In the context of specific cases, discovered impact of different institutions shows importance of interpersonal, interinstitutional and intersectoral cooperation in seeking reinstate violated opportunities and rights of persons with disabilities.

During the investigation period the greatest difficulties, while seeking to reinstate violated opportunities and rights of persons with disabilities, were caused by insufficient cooperation between state and municipal institutions and organisations and the creation of obstacles to solving a discriminatory situation. Problems were also caused by the suppliers of services unwillingness to cooperate and ignoring of appeals made by the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson as well as the lack of unity of people with disabilities.

Keywords: disability rights, equal opportunities, discrimination, nongovernmental organisations, the Office of the Equal Opportunities Ombudsperson, complaints.

SOCIALINĖS ĮTRAUKTIES POLITIKOS LIETUVOJE ĮGYVENDINIMAS. Lietuvos socialinė raida Nr. 7. – Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2018. – 118 psl.

ISSN 2029-963X (spausdintinis)

ISSN 2424-497X (internete)

Lietuvos socialinė raida – tai Lietuvos socialinių tyrimų centro tęstinis recenzuojamas mokslo leidinys, skirtas aktualių socialinių problemų Lietuvoje vertinimui ir jų sprendimų paieškai. Leidinys tęsia Socialinių tyrimų instituto 2004 m. pradėtą leidinių, kuriuose analizuojama Lietuvos socialinė raida įstojus į ES, ciklą. Čia publikuojami originaliais mokslinių tyrimų rezultatais pagrįsti empiriniai ir teoriniai moksliniai straipsniai, nagrinėjantys įvairių reiškinių įtaką šalies socialinei ir ekonominei raidai. Leidinys leidžiamas kartą per metus. Septintame leidinio *Lietuvos socialinė raida* numeryje pristatomi moksliniai straipsniai, kuriuose analizuojamos socialinės įtraukties politikos priemonės ar prielaidos (formalios ir neformalios globos integravimas, asmenų su negalia lygių galimybių užtikrinimas, skurdo problemų kaime priežastys), gilinamasi į socialinės atskirties kontekstą, kuris formuoja aplinką socialinės politikos funkcionavimui (visuomenės pasitikėjimo problemas, europeanizacijos kontekstą, tautinių mažumų atstovų tapatybės problemas).